

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра практичної психології

**«ПРОБЛЕМА НОВОУТВОРЕНЬ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ»**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Анни МЕЛЬНИК
4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:
Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної
психології
Петро КОЗИРА

Рецензент: Ольга Угрин

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«___» _____ 2024 р., протокол № _____
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент
_____ **Євген КАРПЕНКО**

Мельник А. Проблема новоутворень у психічному розвитку особистості

Дана кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми новоутворень у психічному розвитку особистості. Метою роботи є визначення та аналіз основних аспектів формування нових психологічних структур на різних етапах розвитку людини, а також вивчення впливу соціального середовища на цей процес. Було розглянуто теоретичні основи новоутворень, визначено їх роль і значення в психічному розвитку. Проаналізовано різні підходи до розуміння новоутворень у психології, зокрема погляди відомих вчених та теоретиків у цій галузі. Описано характерні новоутворення для кожного вікового періоду, починаючи від дитинства до дорослості, та їх вплив на подальший розвиток особистості. Вивчено вплив сім'ї, школи, групи однолітків та інших соціальних інститутів на процес психічного розвитку особистості. Особлива увага приділяється взаємодії між особистістю та її соціальним оточенням.

Ключові слова: Новоутворення, психічний розвиток, особистість, психологічні структури, соціальне середовище, вікові етапи, психологія розвитку

Melnyk A. The Problem of New Formations in the Psychological Development of Personality

This qualification paper is dedicated to the study of the problem of new formations in the psychological development of personality. The aim of the work is to define and analyze the main aspects of the formation of new psychological structures at different stages of human development, as well as to examine the influence of the social environment on this process. Various approaches to understanding new formations in psychology are analyzed, including the views of well-known scholars and theorists in this field. Will chapter is devoted to the stages of psychological development of personality, during which new formations arise. The characteristic new formations for each age period, from childhood to adulthood, and their impact on the further development of personality are described. The influence of family, school, peer groups, and other social institutions on the process of psychological development of personality is studied. Special attention is paid to the interaction between the personality and its social environment.

Keywords: New formations, psychological development, personality, psychological structures, social environment, age stages, developmental psychology

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ НОВОУТВОРЕНЬ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	8
1.1 Новоутворення в психічному розвитку немовлят та дітей дошкільного віку	8
1.2. Теоретичний розгляд новоутворень у психічному розвитку молодших школярів та підлітків	15
1.3. Розвиток особистості та формування новоутворень у юнацький період	21
Висновки до 1 розділу	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НОВОУТВОРЕНЬ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	30
2.1. Характеристика методик та вибірки для дослідження професійного самовизначення особистості, як центрального особистісного новоутворення старшого школяра	30
2.2. Аналіз отриманих даних емпіричного дослідження та їх інтерпретація	33
2.3. Кореляційний аналіз та описова статистика дослідження	41
Висновки до 2 розділу	48
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	55

ВСТУП

Актуальність обраної теми визначається потребою у глибокому розгляді та аналізі питань новоутворень у психічному розвитку особистості. Розвиток і становлення особистості від раннього дитинства до юнацького періоду визнаються ключовими в аспекті вікової психології а також загального освітнього процесу. Сучасна соціальна ситуація розвитку, що об'єднує внутрішні процеси і зовнішні умови для кожного вікового етапу, визначає динаміку психічного розвитку та сприяє появі новоутворень, що є унікальними для кожного періоду життя людини.

Ключовим фактором у виникненні та формуванні психологічних новоутворень є провідна діяльність на кожному віковому етапі та соціальна ситуація. Провідна діяльність визначає виникнення та розвиток основних психологічних новоутворень особистості. Вивчення цього важливого аспекту дозволить краще зрозуміти як відбувається розвиток особистості, які особистісні якості формуються, а також динаміку цього процесу на різних етапах розвитку.

На сучасному етапі розвитку психології питання новоутворення у психічному розвитку особистості залишається об'єктом уваги для науковців і дослідників. Спираючись на вчення радянських психологів, які досліджували аспекти соціальної ситуації та провідної діяльності на кожному віковому етапі (Л. Виготський, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Леонт'єв), а також західних психологів, зокрема Е. Еріксона і Р. Бернса, сьогодні існує багато наукових праць та статей, присвячених аспектам вивчення психологічних новоутворень, що свідчить про практичну та теоретичну значущість цієї проблеми.

Гіпотеза дослідження: Припускаємо, що у психічному розвитку особистості старшого школяра, де головним новоутворенням є професійне самовизначення, існує певний взаємозв'язок між спрямованістю особистості,

професійною спрямованістю та рівнем самооцінки, як ключовими аспектами цього новоутворення.

Мета: Дослідити питання новоутворень у психічному розвитку особистості, та вивчити виникнення новоутворень на різних етапах становлення особистості, а також встановити зв'язок між спрямованістю особистості, рівнем самооцінки та схильністю до певного типу професійної діяльності старших школярів.

Завдання:

1. Проаналізувати та систематизувати наукові джерела, присвячені проблемі новоутворень у психічному розвитку особистості.
2. Проаналізувати літературу та визначити ключові новоутворення у психічному розвитку немовлят та дітей дошкільного віку.
3. Розглянути теоретичні аспекти новоутворень у молодших школярів та підлітків.
4. Вивчити та описати процес розвитку особистості та формування новоутворень в юнацький період.
5. Встановити та проаналізувати зв'язок між спрямованістю особистості, схильністю до певного типу професійної діяльності та рівнем самооцінки у старших школярів.

Об'єкт дослідження: Психічний розвиток особистості.

Предмет дослідження: Проблема новоутворень у психічному розвитку особистості.

Теоретико-методологічну основу в бакалаврській роботі складає ряд ключових теоретичних положень. Зокрема, в рамках радянської психології враховані концепції видатних вчених, таких як Л. Виготський, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, що досліджували процеси формування та розвитку особистості. Зазначені підходи зосереджуються на вивченні зовнішніх аспектів, зокрема соціальної ситуації та теорії «провідної» діяльності. Поряд з

радянською психологією, робота враховує концепції західних психологів, таких як Е. Еріксон і Р. Бернс. Використання цих теоретичних підходів створює теоретичну базу для узагальнення та аналізу нових якісних змін у психічному розвитку особистості на різних етапах її становлення.

Теоретичне значення дослідження полягає у детальному аналізі проблеми новоутворень у психічному розвитку особистості на кожному віковому етапі, а також емпіричному дослідженні професійного самовизначення особистості, як центрального особистісного новоутворення старшого школяра (період раннього юнацького віку).

Практичне значення: Результати проведеного дослідження відкривають нові можливості для практичного застосування в сфері психології та освіти (у роботі шкільного психолога та педагога). Результати дослідження можуть служити основою для розробки індивідуалізованих програм для старших школярів, спрямованих на розвиток їхньої спрямованості та схильностей.

Також отримані висновки можуть бути використані в рамках професійного консультування для допомоги старшим школярам у виборі майбутньої професії. Розуміння зв'язку між спрямованістю особистості, рівнем її самооцінки та професійними уподобаннями дозволить надати кваліфіковану підтримку учням у процесі профорієнтації. На основі отриманих даних можна розробити психологічні тренінги та програми для підлітків, спрямовані на підвищення рівня самооцінки, саморозуміння та розвиток особистісних якостей. Це сприятиме їхньому гармонійному розвитку та позитивному самовизначенню.

Методологія дослідження включала системний вибір методів, спрямованих на досягнення поставленої мети. У ході дослідження використовувались наступні методи та методики: метод теоретичного аналізу літератури для ознайомлення з ключовими концепціями теми; метод діагностичного експерименту для отримання об'єктивних даних; метод

кількісно-якісної обробки отриманих результатів; метод контент-аналізу для систематизації інформації; опитувальник самооцінки схильності до різних типів професійної діяльності (М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Климова); методика «Спрямованість особистості» В. Смекала і М. Кучера; методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г. М. Казанцевою). Всі вибрані методики пройшли психометричну перевірку, що підтверджує їхню надійність та валідність. Це забезпечує надійність та обґрунтованість отриманих даних, сприяє точності висновків та робить дослідження науково обґрунтованим.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, літератури та додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ НОВОУТВОРЕНЬ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Новоутворення в психічному розвитку немовлят та дітей дошкільного віку

Досліджуючи психічний розвиток особистості важливим постає розгляд питання вікових новоутворень. Вікові новоутворення являють собою новий тип побудови особистості, що виникають на певних етапах розвитку. Вони відображають якісні зміни в психічній та соціальній сферах, що переважно впливають на свідомість та сприйняття навколишнього середовища дитиною. Ці зміни характеризують перехідні періоди між двома віковими стадіями, що визначаються зміною попередніх характеристик і структур психічного розвитку [23].

Особливо важливим є центральне новоутворення, яке визначає наступний етап розвитку. Такі зміни, що прямо пов'язані з центральним, називаються центральними лініями розвитку на конкретному віковому етапі. Переосмислення соціальної ситуації відбувається під впливом цих новоутворень та є ключовим у критичних періодах розвитку. Розглядаючи формування новоутворень у психічному розвитку особистості, важливо також звернутися до поняття провідної діяльності. Це та сфера активності, яка сприяє основним змінам у психічних процесах та особистісних особливостях дитини на певному етапі її розвитку. Це форма діяльності в рамках якої постають нові види активності. Вона відіграє важливу роль у формуванні або перетворенні окремих психічних процесів, та визначає основні психологічні трансформації особистості дитини протягом певного часового проміжку [14].

Буйняк М. Г. висвітлив думку про важливість сензитивного періоду дитинства у формуванні психічних новоутворень. Кожен віковий період

дитинства є чутливим для розвитку конкретної психічної функції. Так, немовлячий вік сприятливий для розвитку сприймання, ранній вік для мовлення, а дошкільний вік для пам'яті та інших аспектів. Сензитивні періоди розвитку дитини вирішально впливають на її психічний розвиток і важливі, як для навчання, так і для виховання. Врахування цих періодів сприяє успішному розвитку дитини та формуванню психічних новоутворень, у той час, як їх ігнорування може призвести до відставання в розвитку [4].

Розвиток особистості є одним із найбільш складних явищ у світі, який досліджується. Багато наукових досліджень присвячені вивченню цієї загадкової сфери. У культурно-історичній теорії Л. С. Виготського розвиток особистості розглядається не як розкриття попередньо закодованих якостей, а як поява зовсім нових психологічних характеристик — новоутворень, що відбувається в процесі активної діяльності та взаємодії особистості з культурним оточенням та іншими людьми [21].

Така розбіжність між двома підходами до розуміння розвитку особистості досліджував у своїй статті Максименко С. Д. Він стверджує, що ці дві позиції можуть бути поєднані діалектично: розвиток особистості полягає в набутті індивідом нових психічних якостей у ході власної діяльності. Важливою складовою цього процесу є виникнення новоутворень, які вказують на розгортання та ускладнення особистості загалом [16].

С. Ю. Мещерякова та Н. Н. Авдєєва вказують на те, що особистість починає проявлятися з моменту, коли дитина вступає у взаємодію з навколишнім світом, що визначає початок її особистісного розвитку. Вони використовують термін «передособистісний розвиток» для опису немовлячого періоду, стверджуючи, що це передує формуванню особистості. Вони вважають, що перше передособистісне утворення, яке вони називають «активністю», формується впродовж перших трьох місяців життя, основним джерелом якого є спілкування з дорослими. У цьому віці дитина лише починає

формувати своє ставлення до себе та до світу навколо, й активність виступає як передособистісне утворення, що поки не є повністю сформованим [9].

У пренатальний та постнатальний періоди розвитку відбувається надзвичайно важливе фізіологічне та психологічне формування. Дитина в цей час демонструє глибоку залежність від матері, утворюючи єдиний психологічний простір з нею. Важливі новоутворення включають розвиток сприйняття, наслідування, та початок пізнавальних процесів. Дитина активно сприймає своє оточення, проявляючи інтерес до нього, зокрема, через зорові та слухові реакції. Упродовж першого року життя дитини спостерігається важливий етап розвитку, який включає значний прогрес як у фізіологічному, так і в соціальному плані. У цей час немовля активно спрямовує увагу на вивчення предметного світу, хоча і продовжує залежати від дорослого. Основними досягненнями цього періоду є формування сенсорної і моторної сфер. Головними новоутвореннями є те, що дитина усвідомлює своє тіло та виражає емоційне самопочуття. Крім того, вона починає усвідомлювати психологічну єдність із дорослим і формує уявлення про соціальну ситуацію «ми». У ранньому дитинстві опанування мовленням виступає як одне з найважливіших новоутворень. Психічні пізнавальні процеси розвиваються особливим чином, а формування особистості дитини раннього віку є важливим аспектом цього періоду. Серед головних новоутворень варто відзначити наочно-дійове мислення, мовне спілкування, появу самосвідомості та формування комплексу «Я сам» [14].

Тадаєва А. В. також вважає, що впродовж першого етапу розвитку дитина перебуває в глибокому емоційному зв'язку з матір'ю, де відбувається безпосереднє емоційне спілкування та формування соціальних контактів. Проте наприкінці цього періоду соціальна ситуація змінюється, коли дитина починає проявляти самостійність, вивчаючи світ навколо себе. Виникає криза першого року життя, яка супроводжується появою самостійності та поступовим вирішенням дитиною завдань, таких як перші слова, ходьба та взаємодія з

предметами. Хоча можливості дитини ще обмежені, існує значна автономія в її діях, але дорослий часто присутній та готовий підтримати. Нові форми розвитку (новоутворення), що виникають наприкінці немовлячого віку, стимулюють формування нового контексту спільної активності разом із дорослим [28]. На другому році життя дитини виникає самосвідомість, що включає уявлення про себе і власне ставлення до себе. Це призводить до формування центрального психологічного новоутворення — Я, яке дає можливість дитині відрізнити себе від інших та розуміти свою автентичність. У зв'язку з цим виникає тенденція до «сили Я», що являє собою людську цінність, або до «слабкості Я», яка виражає почуття меншовартості. На третьому році життя діти починають порівнювати себе з іншими людьми, що сприяє формуванню самооцінки [7].

Гоян І. М. та Палій А. А. ідентифікують кілька ключових досягнень у психічному розвитку новонародженого:

- отримання перших соціальних навичок на основі емоційного спілкування з дорослим;
- встановлення типового для людини біоритму з періодами активності вдень і нічного сну;
- початок формування перших соціальних потреб у пізнанні та спілкуванні;
- створення основ людської поведінки, включаючи зорову та слухову увагу до обличчя дорослого та перші соціальні емоції, такі як посмішка;
- активний розвиток органів чуття, який відбувається швидше, ніж розвиток рухового апарату;
- зародження та формування перших форм поведінки, зокрема комплексу пожвавлення [8].

Дуткевич Т. В. наголошує на тому, що саме в емоційній сфері психіки дитини формується важливе новоутворення — «комплекс пожвавлення». Цей комплекс виникає під час контакту дитини з дорослим і включає емоційні та рухові реакції, такі як посмішка, вокалізації, рухи ручками та спрямований

погляд у бік дорослого. Вокалізації виражають позитивні емоції задоволення, і спостерігається поживлення рухів. Дитина чітко розрізняє дорослого серед оточення, виявляючи позитивне ставлення до контакту з ним. У дитини виникають перші соціальні потреби в пізнанні та спілкуванні, які задовольняються за допомогою «комплексу поживлення». Це свідчить про завершення періоду новонародженості й початок дитинства. У ранньому віці спостерігаються такі новоутворення у структурі особистості та психічних процесах, як: формування свідомості, наочно-дійове мислення та сприймання. Щодо центрального новоутворення особистості дошкільника авторка вказала, що воно полягає в перебудові його внутрішньої позиції та опанування нового виду діяльності — навчання. Поступово дошкільник розуміє, що гра — лише імітація дорослого життя. Дитина трьох років називає себе «великою», але до семи років починає вважати себе «маленькою». Зростання інтелектуального рівня призводить до реальної оцінки своїх можливостей і розуміння необхідності навчання для вступу в доросле життя. Дитина спостерігає, що дорослий ставиться більш поважно до діяльності учіння, і тому прагне опанувати цією діяльністю [10].

Е. Еріксон висунув концепцію розвитку, яка стосується не лише самосвідомості, але й особистості загалом. Кожен етап розвитку відрізняється викликами, спричиненими новоутвореннями, що виникають у зв'язку з умовами взаємодії індивіда з його соціальним оточенням. Ці новоутворення виникають як розв'язання потенційних протиріч і вибір між двома можливостями, одна з яких сприяє прогресу, а інша — регресу особистості. Перший етап, «базальна довіра — базальна недовіра», характеризується інтенсивним розвитком сенсорних систем та повною залежністю від дорослих, і формує уявлення про світ, як місце довіри. Це почуття довіри стає основою для самосвідомості — довіра до самого себе. Позитивне вирішення конфлікту «довіра — недовіра» породжує психологічне новоутворення, яке Е. Еріксон назвав надією. Другий етап, «автономія — сором та сумнів», пов'язаний з

розвитком психомоторних реакцій, мови та з поширенням вимог з боку дорослих. Дитина віком від трьох до чотирьох років отримує можливість більше турбуватися про себе та формувати самоконтроль. Третій етап — стадія розв'язання дилеми «ініціатива — почуття провини». У дитини віком від чотирьох до семи років відбувається розвиток інтелекту та розширення меж зовнішнього світу. Дитина швидко забуває невдачі та прагне досягнути своєї мети. Завдання батьків — підтримувати її ініціативу та формувати в ній почуття відповідальності [18].

Перехід від дошкільного до шкільного віку підготовлюється шляхом провідної діяльності, такої як гра, а також за допомогою продуктивних видів творчої діяльності, таких як малювання, ліплення, конструювання, і використання дошкільних методів навчання. На основі цих занять до кінця дошкільного віку в дитини формуються психологічні новоутворення-передумови зміни провідної діяльності [17].

У дослідженні Федорової М. А. присвяченому реалізації наступності у формуванні моральних цінностей у період переходу між дошкільною освітою і початковою школою, новоутворення в психічному розвитку особистості розглядаються через компоненти змістової структури моральних цінностей.

1. Когнітивний компонент передбачає розвиток основ цілісного світогляду, самосвідомості, самооцінки та внутрішніх етичних інстанцій, а також етичну оцінку.
2. Емотивний компонент виявляється через диференціацію емоцій, узагальнення переживань, емоційну децентрацію та самостійність.
3. Процесуально-діяльнісний компонент включає опосередкованість поведінки моральними нормами, саморегуляцію поведінки та певні форми спілкування.

На завершальному етапі дошкільного віку формується таке визначальне новоутворення, як розвиток довільності всіх психічних процесів, що визначає соціально-моральне становлення особистості в молодшому шкільному віці [31].

У статті Музики О. Л. присвяченій питанню формування здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості зазначається, що в дошкільному віці розвиток умінь у провідному виді діяльності, такий як сюжетно-рольова гра, вважається важливим «здібнісим» новоутворенням. Початкова наслідувальна діяльність дошкільників має загальний, синкретичний характер. Пізніше, після засвоєння навичок, вона стає предметом рефлексії, що дозволяє виокремити окремі компоненти діяльності. Усі набуті вміння стають об'єктом прагнення отримати визнання від дорослих та ровесників, і це є важливим компонентом особистісного досвіду, що формує специфічну основу для розвитку здібностей у цьому віці [20].

Соколова Г. Б. у своїй статті досліджувала проблеми страхів у дітей різних вікових періодів та проаналізувала кожен із них, виокремивши емоційні новоутворення, що характерні для кожного з періодів. Від народження до кінця другого року життя, діти проявляють страхи, пов'язані з фізичним дискомфортом та реакцію на небезпеку навколишнього світу. Вони демонструють тривожність у відсутності батьків та реагують на нові, незвичайні ситуації з переляком. У молодшому дошкільному віці (3–5 років), страхи набувають більш конкретних форм, таких як страх темряви, самотності, болю, а також страх перед вигаданими персонажами або страшними ситуаціями. Діти реагують на страхи залежно від їхнього віку та статі, а також від виховних методів. У старший дошкільний вік (5–7 років), страхи стають більш різноманітними та інтенсивними. Вони охоплюють більш широкий спектр ситуацій, включно з страхами перед тваринами, небезпеками природи, медичними процедурами, страхом своєї смерті і смерті батьків та іншими [26].

Підсумовуючи, можна зазначити, що розвиток особистості розглядається як поява нових психологічних характеристик — новоутворень. Проблема новоутворень стала предметом багатьох досліджень та наукових статей. Розглянувши психічний розвиток у немовлячий та дошкільний періоди, можна сказати, що раннє дитинство характеризується глибоким емоційним зв'язком з

матір'ю та формуванням соціальних контактів. Наприкінці цього періоду дитина проявляє самостійність та вивчає світ навколо. Другий рік життя дитини відзначається появою самосвідомості та формуванням «Я», що дозволяє відрізнити себе від інших. Третій рік життя характеризується тенденцією порівнювати себе з іншими, що формує самооцінку. У дошкільному віці, де провідною діяльністю є гра, формується розвиток цілісного світогляду, самостійність, саморегуляція та довільність усіх психічних процесів.

1.2. Теоретичний розгляд новоутворень у психічному розвитку молодших школярів та підлітків

Розвиток охоплює всі фази життя, які включають дитинство, юність, зрілість та старість. Кожна із цих фаз характеризується формуванням нових здібностей, принципів особистісної організації, психологічних стратегій та тактик у вирішенні соціально-детермінованих завдань, включно з власним розвитком. Новоутворення на кожній стадії розвитку особистості, входячи в склад наступної, досягають вищого рівня. Фази особистісного розвитку поступово утворюють цілісність, у межах якої пізніші психологічні новоутворення, стратегії та тактики змінюються, але не відміняються, включаючи в себе більш ранні психологічні формування та рівні шляхом їх інтеграції в нові системи сприйняття світу особистістю. Ці загальні принципи стосуються кожного етапу життєвого циклу людини [32].

Розпочати теоретичний розгляд новоутворень у психічному розвитку школярів варто з концепції Л.С. Виготського, який вважає, що молодший шкільний вік є культурно-історичною категорією, яка визначає особливості психічного розвитку дитини з урахуванням виконання соціальних завдань та змісту освітнього процесу [8]. Початок молодшого шкільного віку відзначається вступом дитини до школи, що відбувається у віці від 6–7 до 9–10 років. Цей період характеризується позитивними змінами й перетвореннями; на цьому віковому етапі закладаються основи соціальної суб'єктності, і дитина

вперше усвідомлює свою соціальну роль, як школяр, отримуючи перший досвід самостійної діяльності в цьому середовищі [28].

Особистість молодшого школяра характеризується новими властивостями, що відрізняються від тих, що були в дошкільному віці. Ці характеристики представлені такими новоутвореннями особистості молодшого школяра, як довільність, внутрішній план дій та рефлексія. Вони є основою для розвитку теоретичного мислення, що є важливим для подальшого навчання. Довільність виявляється в здатності до саморегуляції поведінки відповідно до вимог дорослих, встановлення цілей діяльності та їх досягнення шляхом подолання перешкод. Ця здатність особливо проявляється у сфері навчання. Внутрішній план дій дозволяє планувати й передбачати хід виконання діяльності, усно розв'язувати задачі та пояснювати свої дії. Наприклад, на уроках праці діти спочатку розкладають необхідні матеріали, потім слухають порядок роботи від вчителя і лише після цього розпочинають виготовлення виробу. Цей порядок навчає дітей планувати передусім усі аспекти виконання завдання. Здатність пояснювати дії, аргументувати їх, виявляти та виправляти помилки є основою рефлексії — здатності об'єктивно аналізувати власну поведінку відповідно до вимог діяльності [10].

Рефлексія (лат. reflexio — відображення) — осмислення своїх суджень і вчинків із погляду їх відповідності задуму та умовам діяльності; самоаналіз [25; с. 174].

Михальченко Н. В. вважає, що саме завдяки цим новоутворенням психіка молодшого школяра досягає потрібного рівня розвитку, необхідного для успішного навчання в середніх класах, а також для подальшого переходу до підліткового віку з його унікальними вимогами та можливостями. У своїй статті присвяченій темі патріотичної рефлексії як новоутворенню молодшого шкільного віку автор зазначив, що рефлексія в широкому розумінні є відображенням себе, свого внутрішнього світу і власної поведінки у свідомості особистості. Вона є основою розвитку самосвідомості та об'єднує

самопізнання, переживання свого ставлення до себе та саморегуляцію своєї поведінки. Виділяють інтелектуальну та особистісну рефлексію, остання має особливе значення для патріотичного розвитку дитини [19].

Вознюк Ю. С. зазначає, що в молодшому шкільному віці значно розширюється коло соціальних контактів дитини, що має неминучий вплив на її первинну Я-концепцію — систему уявлень про себе в поєднанні із самооцінкою. Ефективність розвитку молодших школярів залежить від того, наскільки систематично під час навчання вони піддаються стимулам аналізу своїх вражень від різних об'єктів, усвідомлення певних характеристик, виділення суттєвих ознак, опанування критерій оцінювання, розробки способів класифікації, формування узагальнення та усвідомлення загальних принципів у своїх діях, розв'язуючи різні завдання [7].

За допомогою методу «спроб та помилок» та засвоєння дій «за зразками» дитина запам'ятовує навчальну інформацію, працюючи над досягненням близьких цілей. Приблизно в дев'ять років, як уже було зазначено, відбувається розвиток трьох новоутворень: внутрішнього плану дій, довільності та рефлексії, що відповідає стадії операційного мислення за Ж. Піаже. Цей процес завершує формування внутрішньої презентації саморозвитку [6].

Як уже зазначалось у першому пункті розділу, Соколова Г. Б досліджувала проблему страхів у дітей, та виділила емоційні новоутворення на кожному віковому етапі. Розглядаючи молодший і середній шкільний вік (7–10 років), виявлено, що до моменту вступу до школи кількість страхів у дитини зменшується, але з'являються уявні страхи, такі як страх темряви, невдоволення дорослих, страх перед числом 13 і персонажами фільмів-жахів. Страх перед школою та шкільним стресом призводить до страшних сновидінь. У цьому віковому періоді хлопчики мають менше уявних страхів, ніж дівчатка. Щодо підліткового віку (11–15 років), відзначено, що страхи пов'язані з розвитком почуття впевненості та поваги до себе. Тут постає страх бути несобою, кимось іншим і безіменним, а також страх змінитися в гіршу сторону.

Такі страхи виникають у зв'язку зі становленням особистості та пошуком власного місця в суспільстві [26].

Продовжуючи розгляд рівневої концепції Е.Еріксона в контексті новоутворень у психічному розвитку молодшого школяра та підлітка, можна сказати, що на наступному четвертому етапі відбувається вибір між «працелюбністю і почуттям неповноцінності». У молодшому шкільному віці дитина залучена в технологічний аспект культури. Цей період використовується для передачі систематичних знань та навичок. П'ятий етап характеризується дилемою «ідентичність — сплутаність ролі». Опанування фізичними та інтелектуальними навичками, а також нові соціальні вимоги, створюють базу для наступної фази розвитку, що відзначається зростанням самосвідомості та світогляду підлітка. У цьому віці важливо розв'язати три завдання: відчуття стійкості власного «Я» в часі та різних інтерперсональних ситуаціях; переконаність, що інші люди сприймають його як тотожного самому собі в часі та різних ситуаціях; переконаність, що інші сприймають його так само як він сприймає себе. Ці три завдання спрямовані на вирішення основного питання: «Хто я є?». Отже, концепція рівневої будови самосвідомості Е.Еріксона базується на характері активності людини, що сприяє формуванню та дії самосвідомості [18].

Коваль Г. Ш. у своїй статті, присвяченій розгляду основних новоутворень підліткового віку та психічної нестабільності як його неминучого атрибуту, зазначила, що підлітковий вік є критичним періодом. Критичний період — це природна та неминуча стадія вікового розвитку, що веде до різних новоутворень. Основними новоутвореннями цього періоду є становлення нового рівня самосвідомості та зміна Я-концепції. Відносини з батьками втрачають актуальність, а провідними потребами стають потреба в самоствердженні та спілкуванні з однолітками. Більшість учених, як вітчизняних, так і зарубіжних, визнають, що нестабільність цього вікового етапу є неминучим атрибутом підліткового віку. Вона знаходить своє

виявлення у всіх новоутвореннях даного періоду та робить його особливо небезпечним через можливість виникнення різних форм девіантної та делінквентної поведінки [11].

Сучасні дослідники, такі як Дубровіна І. В., Прихожан А. М. та Толстих Н. Г., наголошують на найважливішій потребі особистості підлітка, яка являє собою центральне новоутворення — потребу в неформальному та інтимному спілкуванні. Під час розвитку провідної діяльності відбувається також розвиток центральних новоутворень даного віку, що впливають на всі аспекти суб'єктивного розвитку. Зміни спостерігаються в моральній сфері, розвитку вищих психічних функцій та в емоційній сфері [29].

Белякова С. М. та Шовкова К. О. досліджували особливості розвитку особистості підлітка, та зауважили, що більшість дослідників акцентують увагу на таких основних психологічних новоутвореннях даної вікової категорії, як: відкриття «Я», виникнення рефлексії, розвиток самосвідомості, побудова уявлень про власне майбутнє (мрійливість), потреба в спілкуванні, формування світогляду, опанування моральними нормами, формування основ самовизначення та прагнення до самостійності. Водночас майже всіма дослідниками виокремлюються два чинники, які впливають на розвиток і укорінення зазначених новоутворень у підлітковому віці. Це, безперечно, провідна роль найближчого соціального оточення та найближче середовище, де перебуває підліток [2].

Дослідження Бедлінського О. І. є цікавим і докладно розкриває вікові особливості розвитку підлітків. Автор поділяє підлітковий вік на три періоди. У першому періоді, молодші підлітки (10–11 — 12–13 років) активно спілкуються та взаємодіють, формуючи соціальні зв'язки, а їх центральним новоутворенням є переживання дорослості, яке визначене міфологізованим ідеалом. Конструювання ідеалу майбутньої дорослості через формальне та неформальне спілкування виступає як провідна діяльність другого підліткового періоду (12–13 років), вона спрямована на усвідомлення та вдосконалення власного ідеалу

майбутньої дорослості. У третьому періоді, старші підлітки (12–13 — 15–16 років) активно накопичують досвід у конструюванні матеріального та духовного світу, що сприяє формуванню новоутворення у вигляді почуття дорослості, визначеного власним ідеальним майбутнім [1].

Савчин М. В. та Василенко Л. П. виділили такі два специфічні новоутворення підліткового віку, як почуття дорослості, що вже згадувалося вище, та потреба в самоствердженні. Розвиток дорослості означає формування готовності молодої особистості до життя в суспільстві. Цей процес може включати освоєння соціальних вимог до особистості, діяльності, стосунків і поведінки дорослих. Становлення дорослості в кожній людині може відбуватися по-різному. Підліток, спостерігаючи значні зміни у своєму фізичному та статевому розвитку, а також відчуваючи свої можливості виконувати важливі справи в сім'ї та школі, починає розуміти, що він уже не дитина. У нього з'являється нове ставлення до себе, і він прагне бути та вважатися дорослим. Це новоутворення підлітка впливає на його сприйняття людей і світу, а також визначає зміст та спрямованість його соціальної активності, систему нових прагнень, переживань та реакцій. Поява в підлітка уявлення про себе як про дорослу особистість призводить до переорієнтації з дитячих на дорослі норми й цінності. Він більше не задовольняється правилами, обмеженнями та моральними принципами, які створені для дітей і є джерелом їхньої несамостійності та нерівноправності в порівнянні з дорослими [25]. Також це уявлення характеризується суперечливістю, оскільки воно не може бути повністю вираженим, коли підліток ще не впевнений у своїй дорослості. Він розуміє, що ще не зовсім дорослий та має багато дитячих рис. Проте він очікує від оточення підтримки у своєму прагненні та розуміння його складних емоційних переживань [10].

Постійний контакт з однолітками спонукає підлітка до бажання зайняти своє місце серед них, що стає ключовим мотивом його поведінки та активності. Сильне прагнення до самоствердження призводить до готовності підлітка

відступати від своїх поглядів та переконань, навіть порушувати свої моральні принципи, для отримання визнання серед ровесників. Ця потреба стимулює так званих «складних» підлітків до порушень норм і правил поведінки. Втрата авторитету серед друзів та відчуття посягання на власну гідність є для них найбільшою трагедією, що може призвести до депресії або самогубства. Саме тому вони реагують дуже чутливо на критику вчителя в присутності своїх товаришів, розглядаючи це, як учинок, що демонструє зневагу до їхньої особистості. Саме із цієї причини часто виникають конфлікти між учнями та педагогами. Форми самоствердження можуть бути різноманітними. Найбільш простою з них є наслідування дорослих у зовнішньому вигляді, звичках та поведінці (куріння, вживання алкоголю, наркотиків, використання косметики, специфічний одяг, мовлення). Позитивними формами самоствердження є заняття спортом, допомога вдома, у школі, на роботі, участь у громадських заходах. Інтелектуальне самоствердження відбувається через навчальну та пізнавальну діяльність, задоволення власних інтересів. Підлітки із цікавістю займаються науковою роботою в гуртках, їм цікаво долучитися до наукових відкриттів. Самоствердження молодших і старших підлітків має свої особливості. Для молодших важлива гідна позиція в групі, тоді як для старших цінність лежить у власній самооцінці, а не в думці оточення [25].

Отже, розвиток особистості охоплює всі фази життя. Дослідження розвитку молодшого школяра виявили, що основним новоутворенням у його психіці є довільність, внутрішній план дій та рефлексія. Переживання дорослості, становлення нового рівня самосвідомості та зміна Я-концепції є основними новоутвореннями підліткового віку.

1.3. Розвиток особистості та формування новоутворень у юнацький період

Юність позначає початок дорослого життя. У цьому періоді виникає відчуття, що попереду все життя, і це дає можливість експериментувати, допускати помилки й шукати власний шлях. Дитинство вже минуло, усі психічні процеси, переважно, сформовані, і починається процес стабілізації

особистості, межі окремих вікових періодів набувають усе більш умовного характеру [3]. Відповідальність за власне майбутнє визначає особливість цього періоду. Згідно з Толстих А. В., юність є перехідним етапом у житті людини: підліток зберігає зв'язок зі своїм дитинством, що закінчується, тоді, як юнак спрямовує увагу на молодість та зрілість, які наближаються [14].

Дуткевич Т. В. вважає, що психічний розвиток юнацького періоду — це необхідна база, яка дає змогу особі свідомо й обґрунтовано обирати свою майбутню долю відповідно до її здібностей та індивідуальних особливостей. Перевірка правильності цього вибору, а іноді його зміна, відбувається в другій половині юнацького віку [10].

Також варто зазначити, що протягом юнацького періоду особистість досягає значного інтелектуального розвитку. У цей час вона активно збагачує свій ментальний досвід і успішно вивчає свій внутрішній світ та індивідуальність. Крім того, формується цілісний Я-образ, індивід переважно самовизначається в життєвих та професійних планах, активно спрямовуючи свій погляд у майбутнє [25]. Під час юнацького періоду переважна більшість новоутворень виникає саме у сфері особистісного розвитку, оскільки вже сформована біологічна та психічна основа дозволяє особистості розгорнути потужний розвиток самосвідомості. У цей віковий період поява нових явищ обумовлена подальшим розвитком самосвідомості — механізму, за допомогою якого особистість починає розуміти себе і формує власне ставлення до себе. Основою цього процесу є рефлексія — спосіб усвідомлення, особистісного відображення і розгляд різних аспектів дійсності, таких як поведінка, почуття з погляду самого себе як суб'єкта свого життя. Одним із найважливіших новоутворень цього періоду є відкриття власного внутрішнього світу. Через рефлексію молода людина здатна заглиблюватися в себе, у свої переживання, розуміти свої емоції не лише як реакції на зовнішні події, але і як вираження власного «Я». Результатом цієї самосвідомості, що виражається у внутрішній

рефлексії, стають такі нові явища, як Я-концепція, світогляд та індивідуальний життєвий шлях [5].

У ранній юності процес розвитку «Я-концепції» значно впливає на соціалізацію, що виявляється в самостійному виборі та тлумаченні рольової поведінки. Згідно з Р. Бернсом, молода людина, яка стикається із завданням зміни ролей, неодмінно зіткнеться з рольовими конфліктами в ситуаціях, коли притаманні різноманітним ролям очікування, несумісні між собою [22].

Важливим новоутворенням раннього юнацького періоду є процес особистісного самовизначення, що виникає з бажання юнаків зайняти внутрішню позицію дорослої особистості, розуміти своє місце в суспільстві, свою особистість та власні можливості. Особистісне самовизначення старшокласників реалізується через процес синтезування, що включає формування загальних уявлень про сенс життя та пошук власного сенсу існування, мотивацію до активної особистісної діяльності, а також самореалізацію через свідоме вираження власної позиції в проблемних ситуаціях. Центральним аспектом особистісного самовизначення юнаків і дівчат є усвідомлення себе як суб'єкта самопізнання, самозміни та самовдосконалення. Часто цей феномен описують як «ідентичність» — самототожність, яку індивід усвідомлює. Ідентичність забезпечує зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім індивіда, створюючи єдину систему координат для різних аспектів поведінки в житті людини. Вона відповідає за узгодження особистих схильностей та талантів із соціальними ідентифікаціями, які формуються через взаємодію з батьками, однолітками та суспільством. Особистісна ідентичність допомагає встановити своє місце в суспільстві і є основою для порівнянь з іншими, а саме: з ровесниками, дорослими, ідеалами та власним минулим, теперішнім і майбутнім. Внутрішнє відчуття ідентичності допомагає молодій людині визначити напрямок, цілі і значення свого майбутнього життя. Формування ідентичності вважається ключовим завданням юності. Воно пов'язане з кризою ідентичності, що є важливим етапом розвитку

особистості, у якому зростає вразливість і розвивається потенціал особистості. Формування ідентичності — це тривалий і складний процес, який залежить від прийняття особистістю власних рішень і взяття на себе зобов'язань щодо майбутнього [25].

Згідно з Еріксоном, ідентичність розглядається як психосоціальна тотожність, внутрішнє відчуття особистої самототожності і сталості, яке дає змогу особистості розуміти себе щодо свого оточення та визначає систему ідеалів, життєві перспективи, цінності, соціальні ролі та відповідні форми поведінки [15].

Розглядаючи професійне самовизначення, як одне з головних новоутворень у психічному розвитку особистості в юнацький період, варто зауважити, що цей процес часто супроводжується роздумами та ваганнями. Старшокласники виявляють інтерес до кількох професій одночасно, а також відчують конфлікт між своїми бажаннями і здібностями. Наприклад, бажання вступити до вищого навчального закладу може зіткнутися з низькою успішністю або фінансовими обмеженнями. Крім того, ідеалізоване уявлення про обрану професію може не відповідати реальним перспективам. Для багатьох старшокласників проблема вибору професії є дуже бентежною, і вони часто обговорюють це з друзями та дорослими. Під час вибору професії юнаки беруть до уваги не лише свої інтереси, а й інші обставини, такі як здібності та вимоги, що ставляться до обраної професії. Це зумовлює їхній інтерес до різних аспектів психології — здібностей, мислення та самореалізації [25]. Наталія Спиця-Оріщенко зазначила, що однією з важливих передумов успішної самореалізації людини в майбутній професії є злагодженість мотиваційної сфери та професії особистості, саме тому надзвичайно важливо допомагати учням у самопізнанні та саморозвитку [27].

Федоренко Л. П. у статті присвяченій психологічним детермінантам професійного самовизначення старшокласників, зазначає, що специфіка того, як старшокласник оцінює себе та свої можливості, визначає його уявлення про

професійне майбутнє. Кулаков Р. С. вважає, що здатність до професійного самовизначення у юнаків і дівчат залежить від того, як їхня самооцінка рівномірно змінюється та стає більш адекватною протягом навчання в старшій школі. Тому, самооцінка та рівень домагань є важливими факторами у формуванні професійного самовизначення юнака. Їхній взаємозв'язок допомагає створити суб'єктивне уявлення про бажане професійне майбутнє. Співвідношення між узгодженістю та неузгодженістю самооцінки, рівнем амбіцій та готовністю старшокласника до професійного самовизначення утворює «трикутник професійного самовизначення». Ця взаємодія визначає різноманітні типи професійного самовизначення в ранній юності, такі як гармонійний, розбалансований і дисгармонійний [30].

Кутішенко В. П. зазначає, що в період юнацтва формуються основи наукового та громадянського світогляду, а також виникає потреба в трудовій діяльності. Основна увага особистості спрямована на майбутнє, а цей період є особливо чутливим для формування життєвих цінностей та світогляду [14].

Фельдштейн Д. І. вважає, що саме в юнацькому віці формуються психологічні умови для самовизначення та самореалізації особистості. Основним психологічним новоутворенням цього періоду є здатність будувати власні життєві плани, знаходити засоби для їх здійснення та формувати політичні, естетичні та моральні ідеали [12]. Життєвий план — це те явище, що має як соціальний, так і етичний аспекти, оскільки воно відповідає на питання «ким бути» (професійне самовизначення) і «яким бути» (моральне самовизначення) для молодої людини. Кон І. С. стверджує, що життєвий план виникає, коли особа починає розглядати не лише кінцевий результат, але й методи досягнення цього результату, шлях, яким вона планує пройти, а також об'єктивні та суб'єктивні ресурси, які їй для цього знадобляться [5].

Бурдукало М. М присвятив статтю дослідженню питання автономізації особистості як новоутворення юнацького віку. Він зазначив, що ключовими механізмами розвитку особистості є ідентифікація та відокремлення. Мудрик,

розглядаючи механізм відокремлення в контексті соціалізації, ввів для його позначення термін «автономізація» [5].

Ідентифікація та автономізація розглядаються як взаємопов'язані механізми, що мають діалектичний характер. Ідентифікація — це процес, коли особистість відчуває злиття своєї тотожності з об'єктом ідентифікації: це може бути інша людина або будь-який інший об'єкт. З іншого боку, автономізація — це прагнення індивіда виділитися серед інших, відчуття своєї відокремленості від об'єкта. З об'єктивної точки зору, ідентифікація є механізмом, що дозволяє індивіду соціалізуватися, тоді як автономізація — це механізм, що сприяє індивідуалізації особистості.

Результатами процесів ідентифікації та автономізації є такі нові утворення: особистісна ідентичність та особистісна автономізація. Розглянемо їх детальніше.

Особистісна автономізація включає різні типи автономій:

- поведінкова автономія — потреба і право самостійно вирішувати питання, які стосуються особистого життя;
- емоційна автономія — потреба і право мати власні прив'язаності, вподобання і обирати їх незалежно від батьків;
- моральна й ціннісна автономія — потреба і право на власне бачення, норми та цінності.

Автономізація, як система автономій, служить для підтримання сформованої ідентичності під впливом суспільства, а також дає можливість свідомо вносити зміни у власну ідентичність, розглядаючи її як частину життєвого плану [5].

Окрім основних новоутворень у психічному розвитку особистості юнака, варто також відзначити й побічні новоутворення. Рудзевич І. Л. У своїй статті виділяє такі, як: інтегрування власної особистості й поява індивідуальності як його вищого рівня розвитку [24].

Інтеграція — це процес формування індивідуальності як найвищого та істотно нового етапу розвитку особистості. Індивідуальність об'єднує та систематизує всі аспекти людського життя і визначає особливий «мій» світ існування кожної людини. Виникаючи, вона надає кожному елементу внутрішнього світу загально-інтегрований відбиток індивідуального «Я». Ці відбитки також впливають на елементи зовнішнього світу. Отже, виникає справжня цілісність та єдність людського існування. Інтеграція особистості в ранній юності може бути розглянута як процес розширення усвідомлення та глибшого розуміння індивідом власних особливостей, закономірностей навколишнього світу та значень у житті. Важливість цих явищ полягає в тому, що, як відзначав Л. С. Виготський, усвідомлення — це ключ до оволодіння. Іншими словами, це перетворення молодої людини у володаря внутрішнього світу та власного життя [22].

Підсумовуючи можна зазначити, що юність є початком дорослого життя. Психічний розвиток цього вікового періоду є тією основою, що дозволяє молодій людині обирати свій майбутній шлях. Розвиток психіки в цей період характеризується появою таких новоутворень, як — відкриття власного внутрішнього світу, особистісне та професійне самовизначення, здатність будувати життєві плани та автономізація особистості.

Висновки до 1 розділу

Проаналізувавши наукові джерела, можна зробити висновок, що виникнення новоутворень є важливим процесом побудови особистості на кожному етапі її становлення. Саме провідна діяльність виступає тією формою активності, яка сприяє основним змінам у психічних процесах, особистісних особливостях людини та формуванні новоутворень у її психічному розвитку.

Дослідивши питання психічного розвитку немовлят та дітей дошкільного віку, можна зробити висновок, що в пренатальний та постнатальний періоди починається розвиток сприйняття, пізнавальних процесів та наслідування. Деякі автори також розглядають поняття передособистісного новоутворення, яке вони називають «активністю», воно формується в перші три місяці життя під впливом спілкування з дорослими. В емоційній сфері психіки в цьому віковому періоді формується новоутворення, що називають «комплексом поживлення».

На основі такої провідної діяльності, як гра в дошкільному віці, формується розвиток цілісного світогляду, самосвідомості, диференціації емоцій, формування психологічного новоутворення — «Я», наочно-дійове мислення, самооцінка, саморегуляція поведінки, певні форми спілкування та довільності всіх психічних процесів. Також спостерігається виникнення емоційних новоутворень у психічному розвитку особистості, які проявляються у вигляді різноманітних видів страхів, та мають свої особливості в кожному віковому періоді.

Психічний розвиток молодшого школяра характеризується формуванням таких новоутворень, як — довільність, внутрішній план дій та рефлексія. У цьому віці дитина вперше усвідомлює свою соціальну роль, як школяр. Підлітковий період характеризується становленням нового рівня самосвідомості та зміною «Я-концепції». У цей період у психічному розвитку

виникає таке новоутворення як рефлексія, розвивається самосвідомість, мрійливість, формуються основи самовизначення та почуття дорослості, також підліток прагне до самостійності.

Юнацький період є важливим перехідним етапом у житті людини. Більша частина новоутворень виникає саме у сфері особистісного розвитку. Відкриття власного внутрішнього світу, особистісне та професійне самовизначення, автономізація, виникнення індивідуальності, здатність будувати життєві плани та знаходити засоби для їхнього здійснення — усе це характеризує психічний розвиток особистості в юнацький період.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НОВОУТВОРЕНЬ У ПСИХІЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Характеристика методик та вибірки для дослідження професійного самовизначення особистості, як центрального особистісного новоутворення старшого школяра

Професійне самовизначення є одним із ключових аспектів розвитку особистості, особливо для учнів старших класів, коли необхідно вирішувати питання щодо майбутньої кар'єри та професійного шляху. Цей процес є складним, тому для його вивчення необхідно застосовувати наукові методики та аналізувати відповідні вибіркові групи.

У рамках даного дослідження було вивчено методики та підходи до визначення професійного самовизначення особистості серед учнів 11 класу ліцею №51 ім. Івана Франка міста Львова. Загальна кількість досліджуваних становила 40 осіб, серед яких 27 дівчат та 13 юнаків, що складає 67,5% та 32,5% відповідно.

Отримані результати є внеском у наукове та практичне розуміння механізмів професійного самовизначення молоді. Аналіз цих даних буде корисним для спеціалістів у галузі психології, освіти та соціальної роботи, а також для батьків, які бажають надати ефективну підтримку своїм дітям у процесі визначення професійного становлення.

В ході емпіричного дослідження було застосовано три методики:

1. Опитувальник самооцінки схильності до різних типів професійної діяльності (М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Климова);
2. Орієнтована анкета «Спрямованість особистості» В. Смекала і М. Кучера;

3. Методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г. М. Казанцевою).

Перший опитувальник спрямований на визначення того, якому типу професійної діяльності досліджуваний віддає перевагу. Ця методика включає групування видів праці з врахуванням таких критерій класифікацій:

- об'єкт праці;
- знаряддя праці;
- вимоги до особистості, що характерні для певного виду діяльності.

Мета: визначення схильності до певного типу професійної діяльності.

Виокремлюють п'ять типів професійної діяльності, що ґрунтуються на різних взаємодіях людини з оточуючим світом, зокрема:

- 1) «людина - техніка» – професії пов'язані з технічними приладами;
- 2) «людина - природа» – об'єктами праці виступають тварини, рослини та інші;
- 3) «людина - людина» – професії пов'язані з взаємодією людини з іншими людьми;
- 4) «людина - художній образ» – де об'єктом праці виступає художній образ;
- 5) «людина - знакова система» – де об'єктами праці є умовні знаки та їх ознаки слова.

Дана класифікація відображає різноманітність професійного вибору та спрощує розуміння специфіки різних напрямків людської діяльності.

Досліджуваному пропонується список, що налічує 30 видів діяльності, біля кожного з яких потрібно поставити відповідну позначку. Якщо вид діяльності дуже подобається, то необхідно поставити «+ +»; якщо просто подобається – «+»; не подобається – «-», якщо не знаєте, то потрібно поставити «0».

Для визначення спрямованості особистості було використано Орієнтовану анкету «Спрямованість особистості». Важливо відзначити, що спрямованість особистості являє собою складний комплекс стійких мотивів, які визначають, якою буде поведінка та діяльність особистості в певних ситуаціях. Використання цієї анкети дозволяє отримати глибше розуміння індивідуальних особливостей та внутрішніх механізмів людської поведінки.

Мета методики: визначити спрямованість особистості учня старших класів.

У рамках вивчення особистості і її впливу на взаємодію з оточуючим середовищем, виділяють три види спрямованості особистості:

- 1) Особистісна спрямованість на себе формується завдяки пріоритетним мотивам власного благополуччя, бажанням бути в центрі уваги та отримувати визнання. Ця особа переважно захоплена власними думками та емоціями, у роботі підкреслює важливість задоволення своїх потреб, ігноруючи інших співробітників;
- 2) Колективістська спрямованість, або спрямованість на взаємодію, коли дії людини обумовлені бажанням спілкуватися та підтримувати гарні відносини з оточуючими;
- 3) Ділова спрямованість відображає пріоритетність мотивів, які виникають внаслідок самої діяльності, захоплення процесом роботи, безкорисливе бажання до навчання та вдосконалення вмінь і навичок.

Аналіз спрямованості особистості відкриває можливості для підвищення якості взаємодії в різних сферах життя, що сприяє формуванню гармонійних відносин та досягненню спільних результатів. Такий підхід є ключовим у побудові успішного співробітництва та досягненні колективних цілей.

Ця методика налічує 30 пунктів, кожен з яких має по три варіанти відповідей. Серед варіантів досліджуваному потрібно відзначити той варіант, що найбільше подобається та відповідає дійсності, і той, що підходить найменше.

З метою визначення рівня самооцінки була застосована відповідна методика, розроблена Казанцевою Г. М. Досліджуваним пропонується 20 тверджень, до кожного з яких є три варіанти відповідей: «так», «ні», «не знаю». Результат методики дозволяє зрозуміти завищена, адекватна чи занижена самооцінка у досліджуваного.

У рамках проведеного дослідження використовувалися онлайн-технології для збору даних. Всі методики, необхідні для дослідження, були інтегровані в Google Forms, у тому числі з докладними інструкціями до кожної з них. Такий підхід сприяв зручності для учасників дослідження та систематизації отриманих результатів. Завдяки цьому, здійснення аналізу стало більш ефективним, а отримані дані стали більш достовірними, що в свою чергу підвищило наукову цінність дослідження.

2.2. Аналіз отриманих даних емпіричного дослідження та їх інтерпретація

Як вже зазначалось раніше, для дослідження професійної самовизначення, як одного з головних новоутворень у психічному розвитку особистості в юнацький період, ми застосували методики визначення схильності до різноманітних типів професійної діяльності, спрямованості особистості та рівня її самооцінки.

Аналіз отриманих результатів варто розпочати з опитувальника самооцінки схильності до різних типів професійної діяльності (М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Климова), за допомогою якого нам вдалося визначити, до якого типу професійної діяльності має схильність кожен досліджуваний.

Результат можна схематично зобразити так:

Рис. 2.1. Відсотковий розподіл результатів професійної спрямованості за першою методикою.

Після застосування ключа першої методики для обрахунку результатів було встановлено, що серед усіх учасників дослідження не виявлено жодного, хто мав би виражену схильність до професійного типу спрямованості «людина-техніка». Такий результат свідчить про відсутність у даній групі старшокласників вираженої зацікавленості до сфери технічних професій, що передбачають взаємодію з технічними пристроями, механізмами або інженерною діяльністю.

Серед усіх учасників дослідження виявлено лише 7 старшокласників, що становлять 17% від загальної кількості досліджуваних, які виявили професійну спрямованість до типу «людина-людина». Цей тип професій включає в себе такі сфери, як освіта (вчителі), торгівля (продавці), готельно-ресторанна справа (офіціанти), послуги (перукарі, вихователі), медицина (лікарі, медичний персонал), право (юристи) та інші.

Професії цього напрямку відрізняються особливою акцентуацією на взаємодію з людьми. Успішне виконання завдань у цих сферах неможливе без

високого рівня комунікативних навичок та вміння ефективно спілкуватись з різними людьми. Крім того, ще однією важливою особливістю є потреба в подвійній підготовці: з одного боку, фахівець повинен вміло встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти їхні потреби та особливості; з іншого боку, він повинен мати глибокі знання в своїй галузі виробництва, науки чи мистецтва. Такий двоплановий підхід дозволяє професіоналам ефективно функціонувати у своїй сфері, забезпечуючи якісне виконання різноманітних завдань та задоволення потреб клієнтів.

Досягнення успіху в таких професіях також передбачає здатність залишатись спокійним у будь-яких ситуаціях, бути привітним та тактовним, а також вміти знаходити спільну мову з різними людьми.

У ході дослідження виявлено, що 11 старшокласників, які становлять 26% від всіх опитаних, виявили зацікавленість до професій типу «людина-природа». До цього типу входять такі професії, як ветеринар, майстер-тваринник, зоотехнік, агроном, кінолог, лаборант хіміко-бактеріологічного аналізу та інші.

Професії, пов'язані з взаємодією людини з природою, вимагають від спеціалістів високого рівня ініціативності, самостійності та творчого мислення у розв'язанні різноманітних завдань. Оскільки об'єкти їхньої праці постійно змінюються під впливом природних процесів, змін клімату та інших чинників, фахівці цих галузей повинні бути готові до непередбачуваних ситуацій та швидко реагувати на зміни. Вони зобов'язані проводити регулярний аналіз ситуації, використовуючи свої знання та досвід для пошуку новаторських рішень.

Професійну спрямованість до професій типу «людина-знакова система» виявили 12 старшокласників, що складає 29%. Цей тип включає такі професії – перекладач, кресляр, фінансист, інженер, історик, топограф, секретар, програміст, економіст, бухгалтер й інші. Для успішної роботи в одній з професій цього типу важливо мати особливі здібності, що включають здатність

глибоко занурюватися у світ абстракцій і символів, здатність відволікатися від зовнішнього світу та концентруватися на деталях, які можуть представляти собою певні смисли чи знаки.

Під час роботи з цими знаками, так само як і у взаємодії з реальними об'єктами, виникають завдання контролю, перевірки, аналізу та обробки інформації. Крім того, є можливість для творчого виявлення себе у створенні нових знаків та символів, що робить цю роботу цікавою, й розвиває творче мислення.

І останній тип професійної спрямованості «людина-художній образ» також виявили 12 старшокласників, що складає 28% від усіх опитаних. Однією з відмінних особливостей професій цього типу є те, що значна частка зусиль спеціаліста залишається невидимою для стороннього спостерігача.

Обираючи професії такого роду, важливо усвідомити цю приховану складову праці, яка може стати непосильною платою за досягнення успіху (наприклад, художнику потрібні роки навчання та відточення майстерності, щоб намалювати шедевр). Ці професії також вимагають від спеціалістів розвиненого художнього смаку та емоційної виразності.

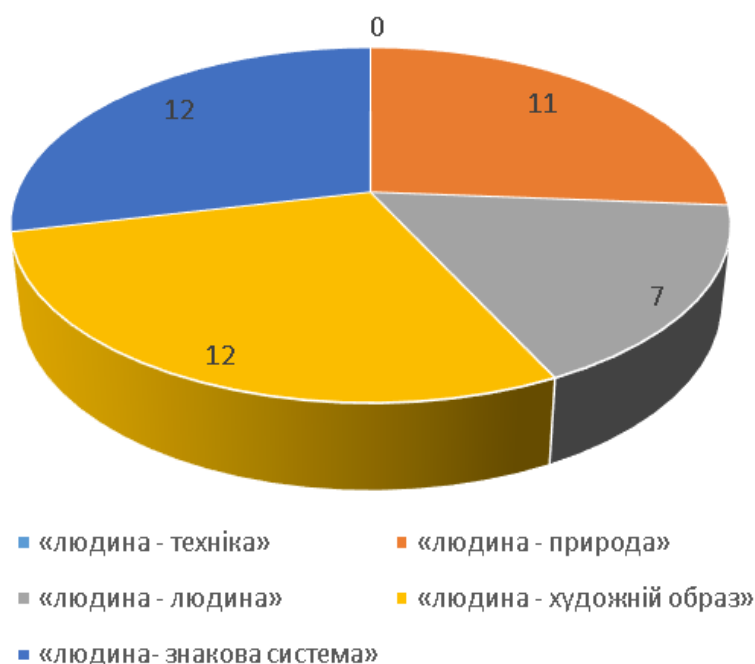

Рис. 2.2. Кількісний розподіл результатів професійної спрямованості за першою методикою

Наступним етапом є аналіз та інтерпретація результатів Орієнтованої анкети «Спрямованість особистості» В. Смекала та М. Кучера. Для наочності результати дослідження зображено у вигляді кругової діаграми, яка містить кількісний та відсотковий розподіл результатів спрямованості особистості (див. Рис. 2.3.).

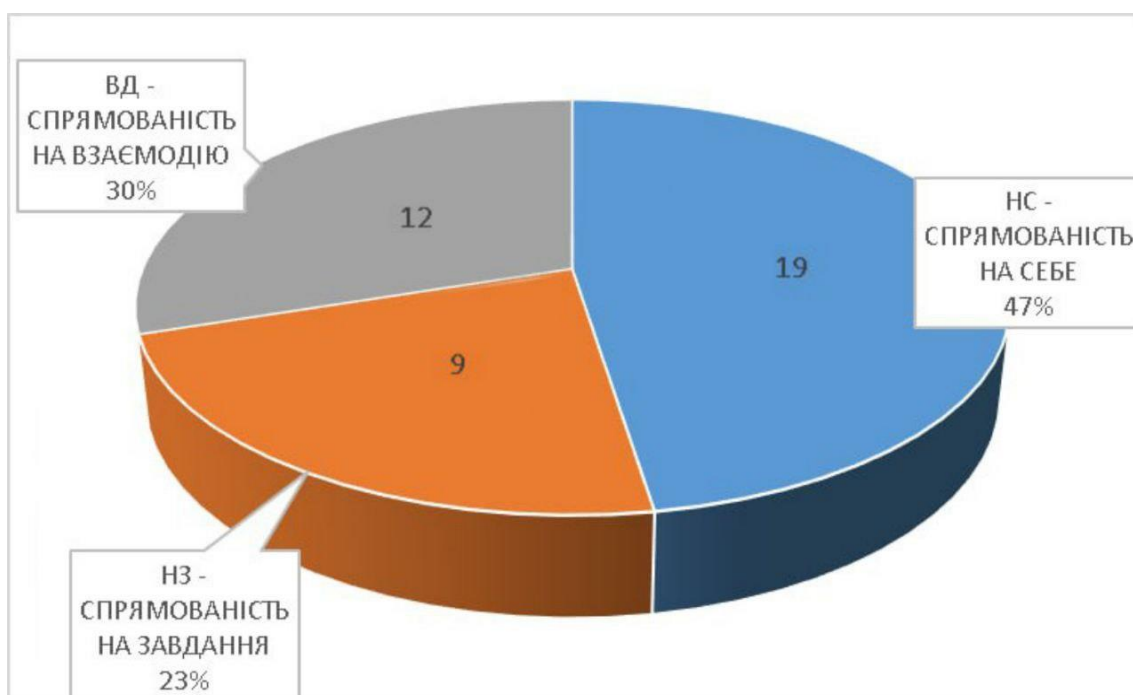

Рис. 2.3. Розподіл результатів спрямованості особистості

Після обрахунку результатів анкети встановлено, що найпоширенішою серед досліджуваних є спрямованість на себе. Це означає, що 19 старшокласників (47%), притаманні мотиви власного благополуччя, прагнення до особистої першості та престижу. Люди з цим типом спрямованості зазвичай зайняті власними почуттями та переживаннями, і мало реагують на потреби оточуючих. У роботі вони бачать насамперед можливість задовольнити свої амбіції та плани.

Спрямованість на себе може бути до певної міри корисною, оскільки вона допомагає адаптуватися до ситуацій конкуренції, спонукає до самомотивації та боротьби за власний успіх, а також формує звичку дбати про власні інтереси. Проте такий підхід має і негативні наслідки у вигляді надмірної агресивності, дратівливості, тривожності, інтровертності, що може викликати різноманітні проблеми у спілкуванні та соціальній взаємодії.

У 12 опитаних старшокласників (30%) виявлена спрямованість на взаємодію. Цей вид спрямованості характерний для людей, що прагнуть за будь-яких обставин підтримувати взаємовідносини з іншими людьми. Це включає орієнтацію на спільну діяльність та взаємодопомогу, хоча часто це може впливати на виконання конкретних завдань або надання допомоги людям. Люди з цією спрямованістю часто прагнуть отримати соціальне схвалення, відчувають залежність від групи та мають потребу у прихильності та емоційних зв'язках з іншими.

І лише 9 опитаних (23%) мають результат спрямованості на завдання. Цей вид спрямованості характеризується переважанням мотивів, спрямованих на досягнення успіху в спільній роботі.

Наприклад, це спостерігається у прагненні до командної перемоги у змаганнях або досягненні спільних цілей. Зазвичай людина з такою спрямованістю прагне співпрацювати з колективом і стежить за найбільшою продуктивністю групи, намагаючись вплинути на колектив і привести до досягнення спільних цілей.

Результати останньої методики на визначення рівня самооцінки у старшокласників зображено на Рис 2.4.

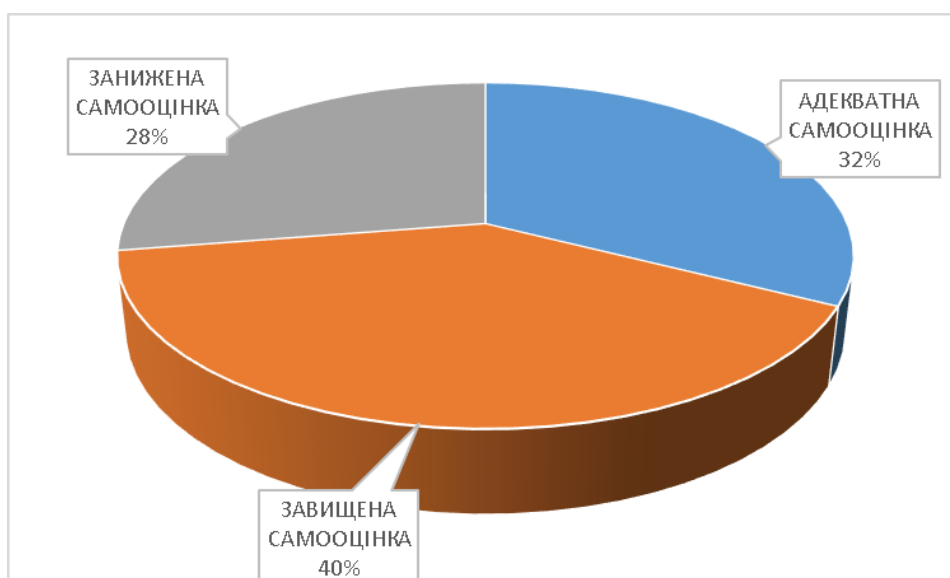

Рис 2.4. Кількісний розподіл результатів методики визначення рівня самооцінки

Проаналізувавши емпіричні дані третьої методики, варто зазначити, що більшість, а саме 16 старшокласників (40%), отримали результати, які свідчать про завищену самооцінку (див. Рис. 2.4. та рис. 2.5.).

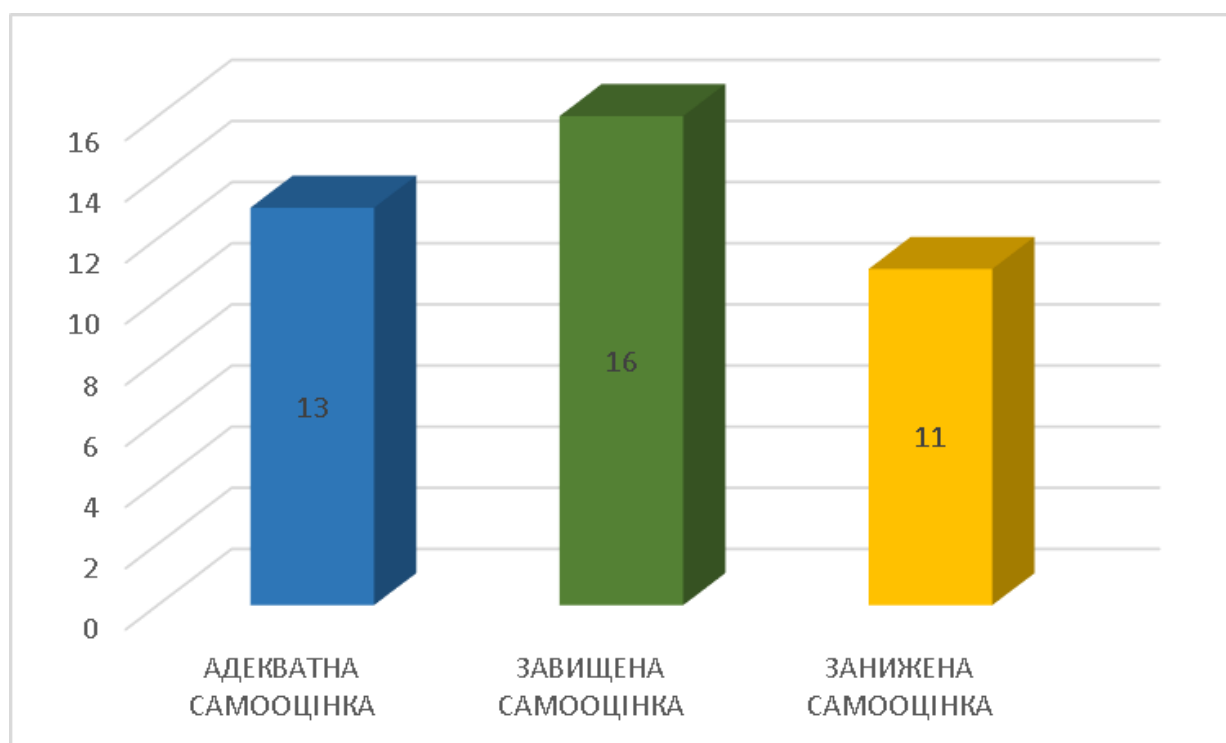

Рис. 2.5. Відсотковий розподіл результатів за методикою визначення рівня самооцінки.

Цей тип самооцінки призводить до переоцінки особистістю своїх можливостей, що може спричинити некритичність, зарозумілість та нетерплячість до критики. Люди з завищеною самооцінкою часто схильні переоцінювати свої можливості та ставити себе вище, ніж це відповідає дійсності. Особливо часто у підлітковому віці завищена самооцінка призводить до конфліктної поведінки з агресивними проявами.

Обраховані результати даної методики вказують на те, що у 13 старшокласників (32%) спостерігається адекватна самооцінка.

Адекватна самооцінка відіграє важливу роль у саморегуляції діяльності особистості та сприяє відкритості перед зовнішніми впливами. Ця форма самооцінки формується, коли батьки приймають поблажливу та покровительську позицію стосовно дітей, дозволяючи їм діяти та приймати рішення самостійно. Особистість з адекватною самооцінкою правильно оцінює свої можливості та досягнення, критично ставиться до себе, а також реалістично сприймає свої невдачі та успіхи. Вона ставить перед собою досяжні цілі та прагне досягти їх.

Занижену самооцінку визначено у 11 старшокласників (28%). Такий тип самооцінки сприяє формуванню в людини відчуття невпевненості в собі та стримування своєї активності. Особистість з такою самооцінкою часто недооцінює свої можливості й відчуває нездатність радіти за досягнення складних цілей чи подолання перешкод. Внаслідок цього виникає відчуття неспроможності приносити суспільству користь, на яку вона здатна.

Занижена самооцінка також може призводити до погіршення стану здоров'я, появу шкірних захворювань та погіршення функціонування органів і систем організму. При цьому виникають труднощі в навчанні, самоствердженні та пошуках друзів і однодумців. Помітний вплив низької самооцінки на розвиток особистості проявляється у гальмуванні активності та посиленні

невпевненості в собі, що ускладнює формування та досягнення особистісних цілей.

Узагальнені результати методик можна зобразити так:

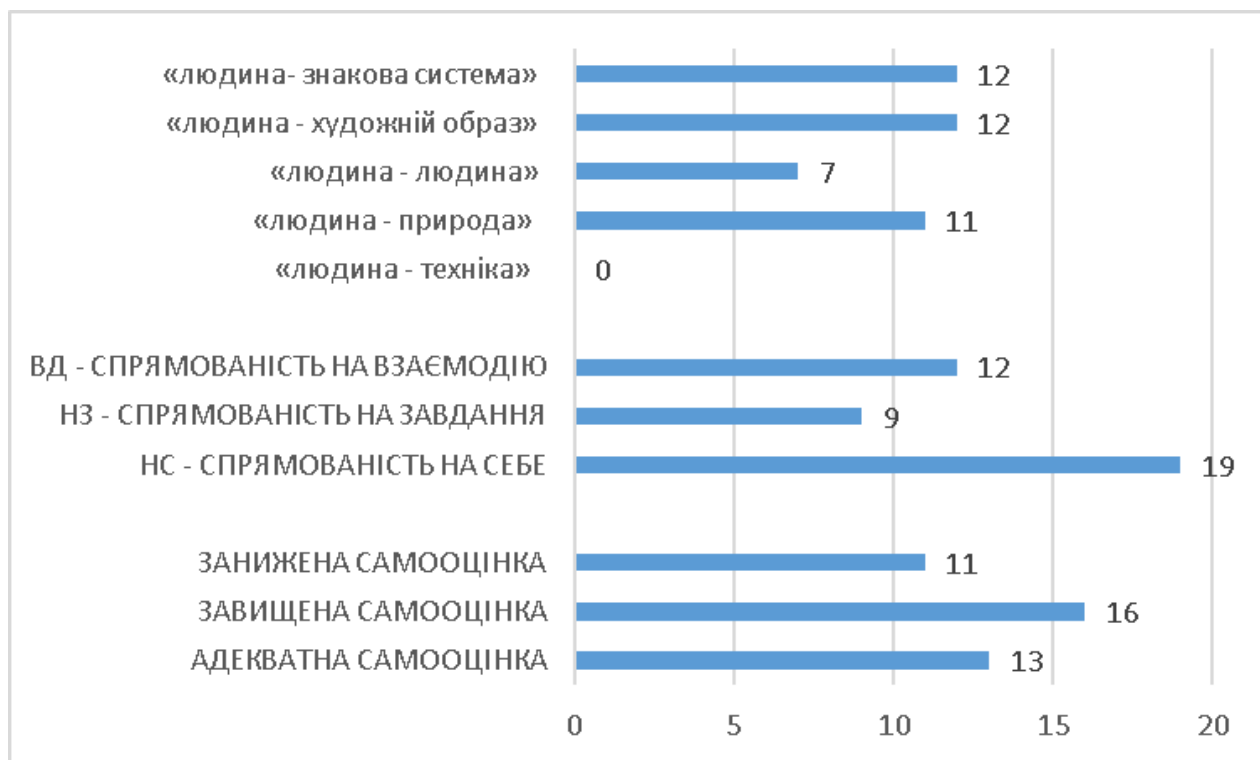

Рис. 2.6. Узагальнені результати дослідження

2.3. Кореляційний аналіз та описова статистика дослідження

На основі отриманих результатів у ході дослідження було проведено аналіз кореляції даних. Цей аналіз здійснювався для наступних трьох методик: Опитувальник самооцінки схильності до різних типів професійної діяльності (М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Климова); Орієнтована анкета «Спрямованість особистості» В. Смекала і М. Кучера; Методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г. М. Казанцевою).

За даними результатів кореляційного аналізу можна зробити наступні висновки:

Досліджуючи зв'язок між спрямованістю особистості та схильністю до певних типів професійної діяльності, було виявлено кореляційний зв'язок

такого типу професійної діяльності, як «людина - природа» зі спрямованістю особистості на себе (НС) ($r = 0,327$ при $p < 0,05$), а також цей тип професійної діяльності корелює з адекватною самооцінкою ($r = 0,393$ при $p < 0,01$). Це означає, що існує ймовірність, що старшокласник, який адекватно оцінює свої можливості, ставить собі реалістичні цілі, а на першому місці його власне благополуччя, обираючи свою майбутню професію буде більш схильний до професій типу «людина - природа» (рис. 2.7).

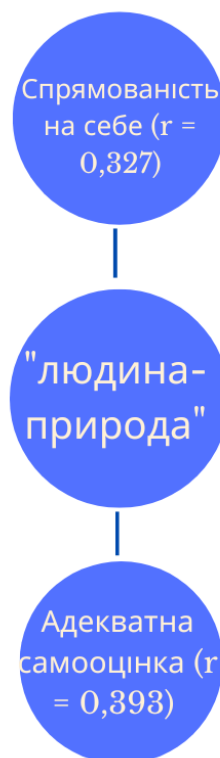

Рис. 2.7. Кореляційна плеяда показників типу професійної діяльності «людина - природа» зі спрямованістю особистості та рівнем самооцінки

Нами визначено, що існує взаємозв'язок між рівнем самооцінки старшокласника та його професійною спрямованістю. Кореляційний аналіз виявив такі результати: занижена самооцінка пов'язана зі схильністю до такого типу професійної діяльності, як «людина - художній образ» ($r = 0,330$ при $p < 0,05$). (див. Рис. 2.8).

Можливою причиною такого кореляційного зв'язку є те, що особистість з заниженою самооцінкою схильна шукати способи виразити свої емоції та

почуття. Професійна діяльність, пов'язана з художнім образом, може надавати їй можливість виразити себе через творчість, що може допомогти у підвищенні її самопізнання та самооцінки.

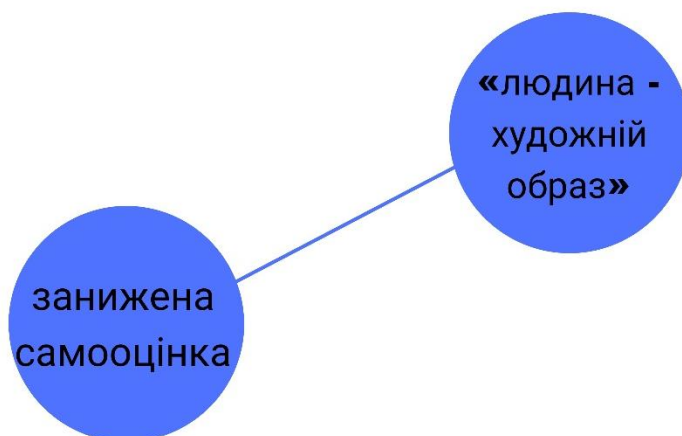

Рис. 2.8. Кореляційний заниженого рівня самооцінки та типу професійної діяльності

Також варто зазначити, що завищена самооцінка має взаємозв'язок з таким типом діяльності, як «людина - знакова система» ($r = 0,690$ при $p < 0,001$) (див. Рис. 2.9.). Такий результат кореляції свідчить про те, що існує ймовірність того, що старшокласник, який схильний переоцінювати свої можливості, в період професійного самовизначення, здатний виявляти схильність до професій типу «людина - знакова система».

Або ж для людей з завищеною самооцінкою характерна вмотивованість до досягнення успіху в області, де вони відчують свою впевненість, у цьому випадку до професій «людина - знакова система».

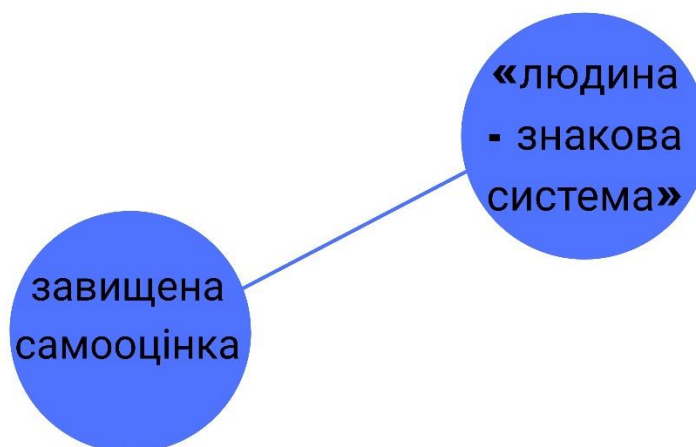

Рис. 2.9. Кореляційний зв'язок завищеного рівня самооцінки та типу професійної діяльності

Нами також виявлено взаємозв'язок між таким типом спрямованості особистості, як спрямованість на взаємодію (ВД) та схильністю до типу професійної діяльності «людина - людина» ($r = 0,600$ при $p < 0,001$). А також спостерігається кореляція між спрямованістю на взаємодію та заниженою самооцінкою ($r = 0,498$ при $p < 0,001$) (див. Рис. 2.10.).

Особи, що виявляють схильність до спрямованості на взаємодію, є більш чутливими до потреб та почуттів інших людей. Можливо саме тому у результаті кореляційного аналізу простежується взаємозв'язок з професіями, де взаємодія з іншими людьми є ключовою складовою, такими як психологи, вчителі, соціальні працівники тощо.

Також спрямованість на взаємодію може бути причиною бажання отримати підтримку та позитивне підтвердження від інших людей, що пов'язано з заниженою самооцінкою.

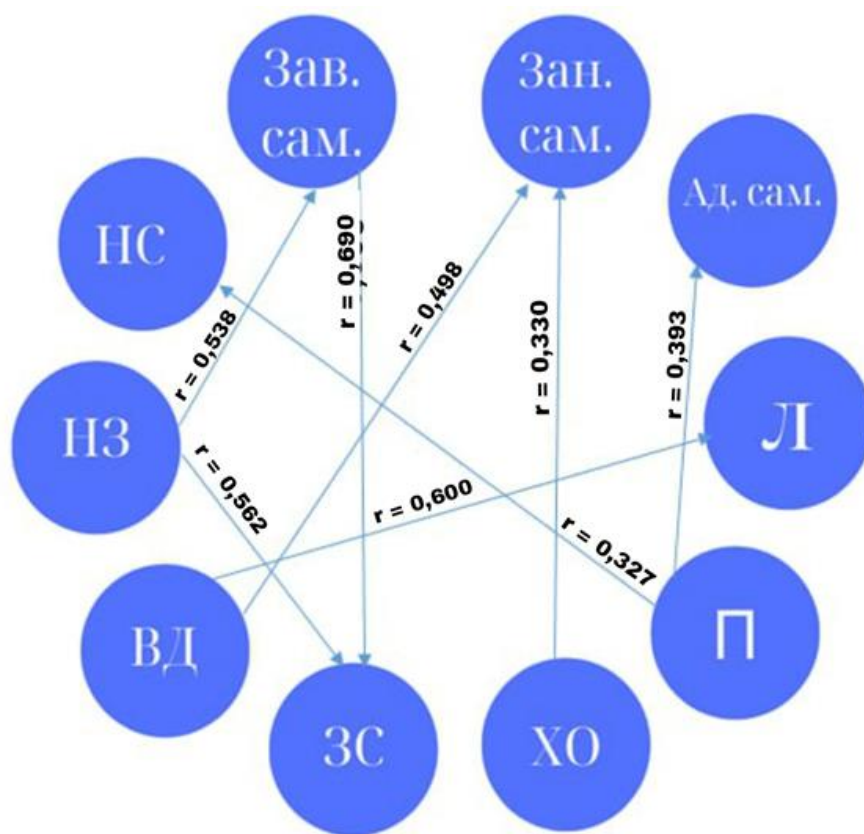

Рис. 2.10. Кореляційна плеяда показників типу професійної діяльності «людина - людина» зі спрямованістю особистості та рівнем самооцінки

Кореляційний аналіз виявив зв'язок між спрямованістю особистості на завдання та типом професійної діяльності «людина - знакова система» ($r = 0,562$ при $p < 0,001$). Також спостерігається взаємозв'язок між спрямованістю особистості на завдання та завищеним рівнем самооцінки ($r = 0,538$ при $p < 0,001$).

Спрямованість на завдання полягає захопленні процесом роботи та в безкорисливому прагненні розвитку навичок та вмінь, а особистість з завищеною самооцінкою, як вже зазначалось вище, більш схильна обирати професії, де її навички та здібності можуть бути використані на повну потужність, що також може відобразитися у виборі професій типу «людина - знакова система».

Результати кореляційного аналізу за трьома методиками можна зобразити наступним чином:

НС – спрямованість на себе

ХО - «людина - художній образ»

НЗ – спрямованість на завдання

П - «людина - природа»

ЗС - «людина- знакова система»

Л - «людина - людина»

Рис. 2.11. Кореляційна плеяда результатів усіх методик дослідження.

У результаті описової статистики за трьома застосованими методиками було визначено, що серед усіх досліджуваних найбільше проявляється спрямованість на себе ($M = 47,5$), схильність до типу професійної діяльності «людина - художній образ» ($M = 30$) та завищений рівень самооцінки ($M = 40$).

В найменшій мірі спостерігається спрямованість на завдання ($M = 9$), схильність до типу професійної діяльності «людина - знакова система» ($M = 17,5$) та занижена рівень самооцінки старшокласників ($M = 27,5$).

У підсумку можна сказати, що наша гіпотеза щодо того, що у психічному розвитку особистості старшого школяра, де головним новоутворенням є професійне самовизначення, існує певний взаємозв'язок між спрямованістю

особистості, професійною спрямованістю та рівнем самооцінки, як ключовими аспектами цього новоутворення, підтвердилась.

Отже, наше дослідження підтверджує не лише існування такого зв'язку, а й підкреслює його значущість у формуванні особистості та її професійного розвитку. Дієве врахування цих аспектів в освітньому процесі може сприяти гармонійному розвитку учнів, їхній успішній адаптації до вимог сучасного суспільства та реалізації власного потенціалу у майбутньому.

Висновки до 2 розділу

Отже, в ході емпіричного дослідження аспектів професійного самовизначення, було застосовано три методики. У результаті обробки та інтерпретації результатів по кожній з них було отримано відсоткові статистичні дані зображені у діаграмах.

Було визначено, що серед усіх учасників дослідження найбільшу схильність виявили до таких професійних діяльностей: «людина - художній образ» та «людина- знакова система» - 28% та 29% відповідно. Після обрахунків даних за методикою визначення спрямованості особистості, було визначено, що найпоширенішою серед старшокласників є спрямованість на себе – 47% результатів. Застосована методика на визначення рівня самооцінки виявила, що у 40% досліджуваних спостерігається завищена самооцінка, що є характерним для цього віку.

В ході дослідження було застосовано кореляційний аналіз та описову статистику. Були помічені зв'язки між досліджуваними явищами, такими як схильність до певного типу професійної діяльності, рівень самооцінки та спрямованість особистості. У результаті проведеного емпіричного дослідження гіпотеза, що була поставлена на початку, підтвердилась.

ВИСНОВКИ

Психічний розвиток є надзвичайно складним та багатогранним процесом для кожної людини. Ще з немовляти, й до пізньої юності, під впливом відповідної провідної діяльності, цей процес супроводжується виникненням різноманітних новоутворень, які визначають певний етап розвитку особистості. Нам вдалось проаналізувати та систематизувати наукові джерела, присвячені проблемі новоутворень, та розглянути особливості їх формування у психічному розвитку особистості на кожному віковому етапі від народження до пізньої юності.

У немовлят та дітей дошкільного віку спостерігається початковий розвиток сприйняття, пізнавальних процесів та формування передособистісних новоутворень під впливом спілкування з дорослими. Дошкільний вік характеризується формуванням цілісного світогляду, розвитком самосвідомості та диференціацією емоцій, а також утворенням психологічного новоутворення «Я» і розвитком різних психічних процесів через гру.

Основними новоутвореннями молодшого шкільного віку є зосередженість на формуванні довільності, внутрішнього плану дій та усвідомленні своєї соціальної ролі. У підлітковий період відбувається становлення нового рівня самосвідомості та зміна «Я-концепції», а також розвивається мрійливість та почуття дорослості.

Юнацький період є важливим етапом, коли у сфері особистісного розвитку формуються особистісні новоутворення, відбувається відкриття власного внутрішнього світу, автономізація, виникнення індивідуальності, здатність будувати життєві плани і знаходити засоби для їхнього здійснення, а також початок професійного самовизначення.

Друга частина нашої роботи була зосередження на дослідженні професійного самовизначення, як головного новоутворення у психічному

розвитку старшокласників, про яке вже було згадано вище. У дослідженні були застосовані три методики, для визначення схильності до певного типу професійної діяльності, спрямованості особистості та визначення рівня самооцінки.

Перша методика виявила, що серед усіх учасників дослідження найбільшу схильність виявили до таких професійних діяльностей: «людина - художній образ» та «людина- знакова система» - 28% та 29% відповідно. Методика визначення спрямованості особистості показала, що спрямованість на себе є найпоширенішою серед старшокласників, які брали участь у даному дослідженні (47%). Останнім етапом було визначення рівня самооцінки. Після обрахунків результатів за даною методикою було виявлено, що 40% досліджуваних проявляють завищену самооцінку, що є певною особливістю цього віку.

Кінцевим етапом нашого дослідження став кореляційний аналіз отриманих результатів, метою якого було підтвердження гіпотези, що у психічному розвитку особистості старшого школяра, де головним новоутворенням є професійне самовизначення, існує певний взаємозв'язок між спрямованістю особистості, професійною спрямованістю та рівнем самооцінки, як ключовими аспектами цього новоутворення. А також застосовувалась описова статистика для систематизації та узагальнення даних, зібраних у дослідженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку у сучасному суспільстві / О. І. Бедлінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 2 (143). – С. 49–54.
2. Белякова С. М. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка / С. М. Белякова, К. О. Шовкова // Молодий вчений. - 2018. - № 5(2). - С. 454-458.
3. Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва. / О. Д. Білецька // Психологія: реальність і перспективи. – 2019. – № 11. – С.36– 42.
4. Буйняк М. Г. Вікові аспекти корекційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. / М. Г. Буйняк // Збірник наукових праць молодих вчених. – Кам'янець-Подільський – 2021. – С. 53–54.
5. Бурдукало М. М. Автономізація особистості як новоутворення юнацького віку / М. М. Бурдукало // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2013. – Вип. 18. - С. 112-119.
6. Васильєв Я. В. Футурреальна вікова періодизація розвитку та саморозвитку особистості / Я. В. Васильєв // Теорія і практика сучасної психології. - 2012. - Вип. 5. - С. 63-67.
7. Вознюк Ю. С. Становлення самоствердження особистості на різних вікових етапах / Ю. С. Вознюк // Психологія: реальність і перспективи. – 2013. - Вип. 2. – С. 197-200.
8. Гоян І.М. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
9. Гуріна З. В. Психологічні особливості становлення особистості дитини раннього віку / З. В. Гуріна // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 121. - С. 99-102.

- 10.Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
11. Коваль Г. Ш. Основні новоутворення підліткового віку та психічна нестабільність як його неминучий атрибут. / Г. Ш. Коваль // Вісник Одеського національного університету. Психологія. - 2019. - №14. С. 6-12.
- 12.Кузьо Л. І. Часова перспектива як одне із центральних новоутворень юнацького віку / Л. І. Кузьо // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. – 2015. – Вип. 2. - С. 66-77.
- 13.Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури – 2010. — 128 с.
- 14.Кутішенко В. П. ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ: Практикум / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька. – м. Київ: «Каравела», 2009. – 446 с.
- 15.Магдисюк Л. І., Притка І. Психологічні особливості прояву самотності у юнацькому віці // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівне, 2020. Вип. 14. С. 136–143.
- 16.Максименко С. Д. Розвиток особистості – розгортання чи новоутворення? / С. Д. Максименко // Збірник наукових праць Проблеми сучасної психології. - 2011.- Вип. 14. – С. 3-11.
- 17.Марків В. М. Психолого-педагогічні акценти у навчанні і вихованні дітей у період переходу з дитячого садка до початкової школи. / В. М. Марків, Т. В. Марків // Збірник наукових праць «Педагогічні науки» – 2008. – С. 70–75.
- 18.Мельник Ж. В. Зародження самосвідомості особистості в ранньому дитинстві / Ж. В. Мельник // Збірник наукових праць Проблеми сучасної психології. - 2012.- Вип. 17. – С. 285-294.
- 19.Михальченко Н. В. Патріотична рефлексія як новоутворення молодшого шкільного віку / Н. В. Михальченко // Науковий вісник Миколаївського

- національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 2.13. - С. 151-155.
- 20.Музика О.Л. Розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. В.О.Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – Т.12, вип. 2. – С.142-148.
- 21.Папуча М. В. Проблема розвитку в психології особистості : навч. посібн. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – 52 с.
- 22.Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: [Наукова монографія] / М.В. Папуча. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. – 656 с.
- 23.Психологічний словник /Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ – 2007. – 336 с.
- 24.Рудзевич І. Л. Педагогічні конфлікти в ранньому юнацькому віці / І. Л. Рудзевич // Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" – 2010. – С. 402-410.
- 25.Савчин М. В. Василенко Л. П. Вікова психологія : Навчальний посібник. — К.: Академ видав – 2005 . – 360 с.
26. Соколова Г. Б. Теоретичні підходи до вивчення проблеми страхів у дітей старшого дошкільного віку. / Г. Б. Соколова // Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського – 2014. - Вип. 2 (32). – С. 317-323.
- 27.Спиця-Оріщенко Н. Психологічні особливості розвитку особистості в ранньому юнацькому віці / Н. Спиця-Оріщенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. - 2016. - № 1. - С. 198-201.
- 28.Тадаєва А. В. Особливості впливу нових медіа на дитину в різні етапи її розвитку / А. В. Тадаєва // Вісник Луганського національного

університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. - 2016. - № 6 (303), жовтень. - Ч. 2. – С.107-113.

- 29.Токарева М. Н. Вікова і педагогічна психологія / М. Н. Токарева, А. В. Шамне. – м. Київ, 2017. – 480 с.
- 30.Федоренко Л. П. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників / Л. П. Федоренко // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. - 2018. - Вип. 7. - С. 143-149.
- 31.Федорова. М. А. Реалізація наступності у формуванні моральних цінностей у період переходу між дошкільною освітою та початковою школою./ М. А. Федорова // Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика: зб. наук. праць. – 2017. – С. 221-226.
- 32.Якименко С. І. Особливості формування світогляду дитини старшого дошкільного та молодшого шкільного віку./ С. І. Якименко //Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2008. – С.177-180.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник самооцінки схильності до різних типів професійної діяльності
(М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Климова)

Бланк відповідей

ПИТАННЯ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ
	1	С	В	С	А	С	А	С	А	В	А	С	А	С	А	А	С	С	А	В
2	С	В	В	С	А	С	В	А	В	А	А	В	В	С	В	С	С	А	В	А
3	В	А	В	С	В	А	В	А	С	А	В	С	С	В	В	А	С	А	А	В
4	С	А	С	А	В	С	С	В	А	С	А	В	А	С	С	В	А	С	А	С
5	С	А	В	А	В	С	В	С	В	С	В	С	С	В	А	С	А	С	А	С
6	С	А	С	В	С	В	С	В	А	В	А	С	А	В	А	В	С	А	А	В
7	А	В	А	С	А	В	С	В	А	В	А	В	А	С	А	С	А	В	А	В
8	А	В	В	С	В	С	А	С	В	С	А	В	С	В	В	А	А	С	В	С
9	С	А	С	В	А	В	А	С	С	А	А	В	А	С	С	А	А	С	А	С
10	В	С	А	С	А	В	А	В	В	С	В	С	А	С	А	С	А	В	А	С
11	В	С	А	В	С	А	В	А	А	В	С	В	С	В	В	А	В	С	А	В
12	С	А	С	В	А	В	А	В	В	С	В	А	В	А	С	А	А	С	С	А
13	В	С	А	С	С	А	В	С	С	В	В	А	В	А	В	А	С	В	А	В
14	В	А	В	С	В	А	С	А	В	А	В	С	В	С	С	А	В	С	С	А
15	А	В	С	В	А	В	А	В	С	В	С	А	В	А	В	С	А	В	А	В
16	А	С	В	С	А	С	В	А	В	С	В	А	В	А	В	С	С	В	В	С
17	В	С	В	С	С	В	А	В	А	В	С	В	С	В	С	В	С	А	А	С
18	А	В	А	В	С	В	С	А	В	С	А	С	А	С	В	С	А	В	А	В
19	А	В	В	А	А	В	В	С	А	В	А	С	А	В	А	В	С	А	А	С
20	С	А	В	С	С	В	С	В	С	А	С	В	С	А	В	С	С	А	В	А
21	С	В	В	А	А	В	С	В	А	В	С	В	С	А	С	В	С	В	А	С
22	В	С	А	В	А	С	С	А	С	А	В	А	С	В	С	А	В	С	А	В
23	А	В	В	А	С	В	С	В	С	А	С	В	В	А	С	А	С	В	В	А
24	С	В	В	А	А	С	А	В	С	В	В	С	А	С	С	А	В	С	С	В
25	А	В	В	С	В	С	В	С	С	В	В	С	А	В	С	В	А	В	С	А
26	В	А	С	В	С	А	С	А	В	С	В	А	В	А	В	С	А	В	С	А
27	А	С	А	В	А	С	В	А	А	С	В	А	С	А	С	В	А	В	С	А
28	А	С	С	В	А	С	В	А	В	С	С	А	С	В	В	С	С	В	А	В
29	В	С	А	В	В	С	А	С	В	С	В	С	А	В	В	С	В	А	А	С
30	В	С	В	С	В	А	В	А	В	А	В	С	В	С	С	А	В	А	А	С
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10									
		ДОСЛІДЖУВАНІ																		

	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ
1	А	В	А	В	В	А	В	А	С	А	В	А	С	А	В	А	В	С	А	С
2	А	В	А	В	С	А	А	В	В	С	С	А	А	С	А	С	А	В	А	В
3	В	А	В	А	С	В	В	А	В	А	С	А	В	А	В	А	С	А	В	А
4	А	С	А	С	С	А	А	В	С	В	С	В	А	В	А	В	В	С	В	С
5	А	В	А	В	С	В	С	А	В	С	С	В	В	А	В	А	А	С	В	А
6	В	А	В	А	С	А	С	В	А	С	А	С	С	В	С	В	С	В	А	С
7	В	С	В	С	А	В	А	В	С	А	А	С	А	С	А	С	А	В	А	В
8	В	А	В	А	В	А	С	А	С	В	В	А	А	С	В	С	В	А	А	С
9	В	А	В	А	С	В	С	В	А	С	А	В	А	С	С	А	А	С	В	А
10	В	А	В	А	А	В	А	В	В	А	А	В	А	В	В	А	В	А	А	С
11	В	А	В	А	В	С	В	С	С	А	С	А	В	А	В	А	С	А	В	А
12	С	А	С	А	В	С	А	В	С	В	В	С	В	С	А	С	С	В	С	В
13	В	С	В	С	В	С	А	С	С	А	В	С	В	С	С	В	С	А	В	С
14	А	В	А	В	В	А	В	С	В	С	С	А	С	А	В	А	В	А	С	А
15	С	А	С	А	В	А	С	В	А	В	В	А	А	В	А	В	В	С	В	С
16	В	С	В	С	А	В	А	С	В	С	С	В	В	С	В	С	А	С	А	В
17	А	В	А	С	А	В	В	С	А	С	С	А	С	В	А	С	В	А	С	А
18	В	А	А	В	А	С	С	В	С	А	С	В	А	В	А	С	В	С	А	В
19	А	С	В	С	А	В	А	В	А	С	С	В	А	В	С	В	А	В	А	С
20	А	В	А	С	С	В	С	В	В	А	В	А	В	С	С	А	А	С	С	В
21	А	С	А	В	С	А	А	В	С	А	С	В	С	А	С	В	В	С	С	В
22	В	А	В	А	С	А	С	А	С	А	В	А	А	В	А	В	С	А	В	А
23	С	А	С	В	С	В	В	А	С	В	С	В	С	А	С	А	В	С	С	А
24	С	В	А	В	А	С	С	А	А	С	А	В	А	С	С	В	В	А	В	В
25	А	С	А	В	С	А	С	В	А	В	А	В	А	В	А	С	С	А	В	С
26	В	С	В	С	С	А	В	А	В	А	В	А	С	А	В	А	А	С	С	А
27	А	С	А	С	С	А	С	А	В	С	С	А	В	А	С	А	С	В	С	В
28	А	В	А	В	С	А	С	В	В	С	С	В	В	А	С	А	В	А	А	С
29	С	В	С	В	В	А	А	В	В	А	С	А	В	С	А	С	А	С	В	А
30	В	С	А	С	В	С	В	А	А	В	В	А	В	С	В	А	С	А	А	С
		11		12		13		14		15		16		17		18		19		20
		ДОСЛІДЖУВАНІ																		

	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ
1	С	А	А	С	В	А	С	А	В	С	С	А	В	С	В	А	А	С	В	А
2	А	В	С	В	С	А	А	С	В	А	В	С	А	С	С	В	С	В	А	В
3	В	А	С	А	А	В	С	А	В	С	С	А	А	В	А	С	С	А	С	В
4	С	А	А	В	А	С	С	В	С	А	В	С	А	С	С	В	А	В	А	С
5	В	С	С	А	В	А	В	С	А	В	В	С	В	А	А	С	А	С	В	А
6	С	В	С	В	А	В	С	В	А	С	С	В	А	В	С	В	В	А	С	В
7	А	В	А	В	А	В	В	С	В	А	А	С	А	В	А	С	А	В	В	С
8	В	А	В	С	В	С	В	С	В	С	В	С	С	А	С	А	С	В	В	С
9	В	С	А	В	А	В	А	С	С	А	А	В	А	В	А	С	А	С	С	В
10	А	В	А	В	А	В	А	С	А	С	В	А	В	С	А	В	А	В	В	А
11	В	А	В	А	В	А	С	А	В	С	С	А	А	С	В	А	А	С	В	С
12	В	А	С	А	А	С	В	А	С	А	С	А	А	С	С	В	А	С	В	С
13	С	В	В	С	В	С	С	В	В	С	С	А	В	С	В	С	В	А	В	С
14	С	А	В	А	А	С	В	А	В	С	С	А	В	А	В	А	С	А	С	А
15	А	В	А	В	А	В	А	С	С	А	С	В	В	С	А	В	В	А	А	В
16	А	С	А	С	А	С	В	С	В	А	А	С	А	С	А	С	А	С	В	А
17	С	В	С	В	В	С	А	В	В	С	А	В	С	В	С	В	С	А	С	А
18	В	С	А	С	В	С	С	В	С	В	С	В	С	В	А	В	С	В	В	А
19	А	В	В	С	С	В	А	В	А	В	В	С	А	В	А	С	А	С	А	С
20	В	С	С	А	С	А	С	А	С	В	С	В	В	С	В	С	С	В	С	А
21	С	В	В	С	С	А	С	В	С	А	С	В	С	В	С	А	С	В	С	В
22	А	В	С	А	С	А	С	В	С	В	С	В	В	С	В	А	С	А	В	С
23	С	В	С	А	С	В	С	А	С	А	С	А	С	В	В	С	С	В	В	А
24	С	В	А	В	А	В	С	А	С	В	А	В	А	В	А	В	В	А	А	В
25	А	С	А	В	В	С	В	А	А	С	С	А	В	А	А	В	В	С	В	С
26	С	В	В	А	В	А	В	А	С	В	В	А	В	А	В	С	С	А	С	А
27	В	А	С	А	С	В	В	С	В	С	В	А	С	А	С	А	А	С	А	В
28	С	В	С	А	С	В	С	В	А	С	А	С	А	С	А	С	С	В	А	С
29	В	С	А	С	В	С	В	А	А	В	В	С	В	С	В	А	А	С	А	В
30	В	А	В	А	В	А	В	А	С	А	С	А	В	А	В	А	В	А	В	А
		21		22		23		24		25		26		27		28		29		30
		ДОСЛІДЖУВАНІ																		

	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ	БВ	МВ
1	А	С	С	А	А	С	С	В	В	А	В	С	В	С	В	А	В	С	С	А
2	С	А	А	С	В	С	А	С	В	С	А	С	С	А	В	А	С	В	А	С
3	В	А	В	А	С	В	В	А	А	С	В	А	А	В	А	С	А	С	С	А
4	С	В	А	В	А	С	В	С	А	С	С	А	В	С	А	С	С	А	А	В
5	В	А	А	В	В	С	В	С	С	А	В	С	А	С	А	С	В	С	В	С
6	С	В	А	В	А	В	А	В	С	А	С	А	В	А	С	А	А	С	В	А
7	С	В	В	С	А	С	С	А	В	С	А	С	В	С	С	А	С	В	В	А
8	А	С	В	С	С	В	В	С	В	С	А	В	А	С	А	В	А	В	С	В
9	А	В	С	В	С	В	В	С	А	С	С	В	В	С	А	С	В	А	А	С
10	В	С	А	В	С	В	В	С	С	А	С	А	А	В	А	В	А	В	В	А
11	В	А	А	С	В	А	А	С	В	А	С	А	А	С	А	В	А	С	А	С
12	С	А	В	А	А	С	А	В	В	С	С	А	В	С	А	В	С	А	В	С
13	В	С	В	А	С	А	А	В	А	С	С	А	В	С	С	А	С	В	С	А
14	В	А	В	А	В	А	С	В	В	С	В	С	С	В	В	С	А	С	А	В
15	А	В	А	В	А	В	В	А	А	С	А	В	С	В	В	А	В	А	А	В
16	А	С	В	С	А	С	А	С	С	В	С	А	А	С	С	А	С	А	А	С
17	В	А	А	С	А	В	В	С	В	А	С	В	С	В	В	С	В	А	С	А
18	А	В	С	В	А	С	С	А	А	С	С	В	С	А	В	С	А	С	С	А
19	С	В	С	В	А	В	С	В	В	С	С	А	В	А	С	В	А	С	А	В
20	С	В	А	С	В	С	В	С	А	В	В	С	С	А	В	С	В	А	С	В
21	С	В	С	В	С	В	С	В	В	С	В	С	С	В	А	С	С	А	А	В
22	А	В	С	В	С	В	А	С	С	А	А	С	С	А	А	С	А	В	С	А
23	С	В	С	В	С	А	А	С	В	А	С	А	В	С	С	А	В	А	С	А
24	А	В	А	В	А	С	В	С	С	А	А	В	А	С	С	В	В	С	В	С
25	В	С	А	В	В	С	В	А	А	С	С	А	С	А	С	А	В	А	А	С
26	В	А	В	А	С	А	В	А	С	А	В	С	С	А	А	С	А	С	А	В
27	А	С	А	С	С	В	С	В	А	С	С	А	А	С	С	В	В	А	С	В
28	В	А	А	С	С	В	А	С	С	В	С	В	С	В	С	В	С	А	А	С
29	С	В	А	С	В	С	В	С	А	В	С	В	С	В	А	С	В	С	А	С
30	С	А	В	А	В	А	С	А	С	А	В	С	С	А	А	В	В	А	А	В
		31		32		33		34		35		36		37		38		39		40
		ДОСЛІДЖУВАНІ																		

Методика «Визначення рівня своєї самооцінки» (розроблена Г. М. Казанцевою)

Бланк відповідей

		ПИТАННЯ																			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
ДОСЛІДЖУВАНІ	1	?	+	?	?	?	+	?	+	?	-	-	+	+	+	?	+	?	+	?	?
	2	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	?	+	-	+	-	+	-	+	-
	3	-	-	?	?	?	-	-	+	-	-	-	-	-	?	+	?	-	-	-	-
	4	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	+
	5	+	+	?	?	?	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	?	+
	6	+	-	+	-	+	-	+	-	?	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-
	7	+	?	+	+	+	-	+	?	?	?	-	-	?	-	+	-	-	-	+	?
	8	+	+	?	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	9	+	+	+	-	+	+	-	-	-	?	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+
	10	+	-	?	+	+	-	+	-	-	?	-	+	?	-	+	?	?	-	+	-
	11	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	?	?	-	-	+	?	+	+	+
	12	+	-	+	+	+	+	+	-	?	-	-	-	?	-	+	-	?	-	+	-
	13	+	+	?	-	+	+	-	+	-	+	+	+	-	?	-	-	-	?	?	?
	14	+	+	+	+	?	+	+	?	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	+
	15	+	+	+	+	+	+	-	?	-	+	+	+	?	+	+	?	?	+	-	+
	16	+	-	+	?	+	+	+	?	-	-	-	+	+	?	+	+	-	-	+	-
	17	+	?	+	-	?	+	-	+	-	-	+	+	-	+	+	+	?	+	+	+
	18	-	+	-	-	-	+	-	+	-	-	+	?	?	+	?	+	-	+	-	?
	19	+	-	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+
	20	?	+	-	?	+	?	-	+	-	?	?	-	-	-	-	-	-	-	+	-
	21	+	+	+	?	+	+	?	+	?	+	-	+	-	-	-	?	-	+	-	+
	22	+	?	+	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
	23	+	?	?	-	+	?	-	-	+	?	-	-	?	?	?	-	-	-	+	-
	24	+	?	+	+	?	+	-	+	?	?	+	+	-	+	?	-	-	+	?	?
	25	+	?	-	-	-	-	?	?	-	+	-	-	-	-	-	?	+	-	-	-
	26	+	+	+	-	?	+	-	?	?	+	?	+	-	+	-	+	+	+	-	+
	27	+	?	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	28	+	-	-	-	+	-	+	-	?	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+
	29	+	?	?	-	+	+	?	+	?	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	+
	30	+	+	?	-	-	+	?	+	-	+	+	+	?	?	-	+	-	+	-	+
	31	+	-	+	+	+	+	-	?	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	32	+	?	+	-	-	+	-	-	-	?	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+
	33	+	+	?	-	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
	34	+	-	?	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-
	35	-	+	-	-	-	+	?	+	-	+	-	+	-	+	?	+	-	-	+	+
	36	+	+	?	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	?	-	+	-	-	+
	37	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-
	38	-	+	-	+	?	+	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-	+
	39	+	?	+	+	+	?	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-
	40	+	-	+	+	+	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	?

Додаток А.2

Методика «Спрямованість особистості» В. Смекала і М. Кучера

Бланк відповідей

ПИТАННЯ

ДОСЛІДЖУВАНІ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40				
1	++	+	++	0	+	-	0	++	0	++	++	-	+	+	0	++	++	++	0	+	+	0	++	+	++	++	++	++	-	-	0	-	++	++	++	++	0	++	0	0				
2	+	-	-	-	-	-	++	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	++	-	-	+	-	-	-	-	-	++	-	-				
3	+	-	-	-	+	++	0	+	-	0	+	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-	-	0	0	++	-	0	-	+	+	0	+	-	0	0	-	0	0	-	0	-	+	+	
4	+	-	0	-	++	++	-	++	-	0	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-	0	0	++	+	0	-	+	-	0	0	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+				
5	-	-	-	+	-	-	++	-	++	+	+	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	+	0	++	+	+	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+				
6	++	0	0	0	+	++	0	+	0	0	-	+	-	0	-	0	++	0	-	++	-	0	+	+	0	-	+	++	0	++	0	-	-	-	-	-	0	0	+	+				
7	++	+	++	++	+	++	++	++	-	++	++	++	++	-	+	-	++	+	-	+	-	+	-	++	++	++	++	-	-	+	-	-	++	++	+	-	++	+	-	++	+			
8	+	0	+	+	++	0	++	0	0	+	+	+	-	-	-	++	+	0	-	0	-	+	0	++	+	+	0	+	-	-	-	-	0	0	-	0	+	0	+	+				
9	+	0	++	++	++	-	++	+	+	++	++	++	++	+	0	-	+	0	-	+	+	+	-	++	++	++	++	-	+	-	0	+	++	++	+	+	++	+	0	0				
10	+	+	++	++	+	+	++	+	-	-	+	++	0	0	0	+	+	++	+	0	0	+	++	-	+	+	+	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
11	++	++	++	+	++	++	-	0	0	0	+	+	-	+	+	+	-	+	+	-	++	-	-	-	+	-	-	-	+	+	++	++	+	++	++	++	++	++	++	-	++	+		
12	-	+	0	+	-	0	++	-	-	++	-	+	-	++	-	-	++	-	-	+	+	-	++	++	++	++	++	-	++	++	++	-	-	++	++	+	++	++	++	-	++	+		
13	++	0	+	+	+	+	++	+	++	0	++	0	++	0	0	0	+	++	+	0	0	-	+	++	+	++	+	++	-	0	+	-	0	+	0	+	++	++	++	++	++			
14	++	+	++	0	+	++	++	++	0	0	0	-	+	-	-	0	-	-	-	-	-	-	++	++	-	0	++	+	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	+		
15	+	-	-	-	+	0	+	-	0	0	+	+	-	-	-	+	+	-	-	+	0	-	-	+	+	++	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-			
16	-	++	0	0	+	0	+	++	0	0	+	++	0	+	0	++	0	+	0	0	0	0	+	++	++	++	++	+	++	++	0	++	0	0	0	0	++	0	0	0	0			
17	-	+	0	+	+	++	+	-	-	-	+	-	+	-	+	0	+	-	0	-	0	-	++	+	0	0	++	-	++	+	-	++	-	0	0	-	0	-	0	-	0			
18	+	0	+	-	+	+	+	-	0	-	+	0	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	++	-	-	+	++	+	++	-	0	+	-	-	-	+	++	+	++				
19	-	-	-	-	-	-	++	-	-	-	+	-	-	+	-	-	++	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	++	++	-	+	+				
20	++	-	+	+	++	+	0	+	0	0	+	-	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-	+	-	-	0	0	-	-	-	0	-	++	-	-	-	-	-	-	-	-			
21	+	+	++	++	+	++	++	+	0	0	0	++	++	-	0	++	+	+	-	0	-	-	-	++	++	+	-	-	+	-	-	-	-	++	++	-	-	++	-	-	+			
22	++	+	++	0	0	++	++	++	0	0	0	++	++	0	0	0	0	++	+	0	0	0	-	0	0	++	-	0	++	-	-	0	0	++	0	0	++	0	0	++	0	0		
23	+	+	0	0	+	-	+	-	0	-	+	0	-	-	-	0	+	-	-	-	-	-	++	-	+	0	-	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	0	-	0	+	0		
24	-	++	+	-	0	-	++	-	-	++	++	-	-	-	+	+	++	-	+	++	-	-	+	++	-	++	++	++	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	0	-	+			
25	++	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+
26	-	-	-	-	++	-	+	-	0	0	-	-	-	-	0	0	-	-	-	-	-	-	0	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	0	-	0	-	-	-	-	-		
27	++	+	0	+	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	++	+	+	+	++	+	+	0	-	0	0		
28	++	+	++	-	+	++	++	0	++	-	-	+	-	-	0	-	++	+	0	+	-	-	++	++	0	++	++	++	-	+	-	+	0	++	-	++	-	++	-	+	+			
29	-	+	0	+	-	0	+	-	-	0	+	0	-	+	-	+	0	+	0	0	0	+	++	++	+	+	0	++	+	0	+	-	-	+	-	-	-	-	0	+				
30	++	++	++	+	+	++	++	++	++	++	-	0	0	+	-	+	+	++	0	+	+	+	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	-	0	++
31	++	++	0	++	-	++	++	++	-	-	+	++	++	-	-	+	++	+	+	+	+	++	++	0	++	++	0	++	++	-	+	+	++	++	+	-	+	++	++	+	+	++	++	
32	++	-	+	-	++	++	++	++	-	-	+	++	++	-	0	0	0	-	0	-	0	0	+	+	++	-	0	+	0	0	0	0	-	0	+	+	0	+	-	-	+	0	+	
33	+	0	++	0	-	++	+	+	-	-	+	+	+	0	-	-	+	0	-	0	-	-	+	0	+	-	+	-	-	+	-	+	0	+	0	-	+	-	-	+	+	-	-	
34	-	+	-	-	++	++	++	+	-	-	+	++	-	+	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	
35	++	++	+	-	-	++	++	+	-	++	+	-	++	-	-	0	+	0	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	-	-	-	+	+	++	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	+	++	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	
37	-	+	-	+	+	+	+	-	-	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	
38	++	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	0	+	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	
39	+	0	0	++	++	0	0	+	+	0	-	-	0	++	++	0	+	++	++	++	++	++	-	++	++	+	++	0	++	++	+	+	0	+	-	-	+	0	++	++	++	++		
40	-	+	0	-	+	+	+	-	-	0	0	+	-	0	-	-	+	-	+	+	-	+	+	++	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	

Correlations											
		Спрямова ність_на_ себе	Спрямова ність_на_ завдання	Спрямова ність_на_ взаємоді ю	художній_ образ	людина_п рирода	знакова_ система	людина_л юдина	Завищена _самооці нка	Занижена _самооці нка	Адекватна _самооці нка
Спрямова ність_на_ себе	Pearson Correlation	1	-,513**	-,586**	,251	,327*	-,186	-,438**	,041	-,137	,088
	Sig. (2- tailed)		,001	,000	,118	,040	,251	,005	,802	,398	,588
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Спрямова ність_на_ завдання	Pearson Correlation	-,513**	1	-,332*	-,353*	-,147	,562**	-,091	,538**	-,332*	-,246
	Sig. (2- tailed)	,001		,036	,026	,366	,000	,578	,000	,036	,126
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Спрямова ність_на_ взаємоді ю	Pearson Correlation	-,586**	-,332*	1	,086	-,198	-,403**	,600**	-,503**	,498**	,051
	Sig. (2- tailed)	,000	,036		,600	,221	,010	,000	,001	,001	,756
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
художній_ образ	Pearson Correlation	,251	-,353*	,086	1	-,353*	-,429**	-,302	-,089	,330*	-,221
	Sig. (2- tailed)	,118	,026	,600		,026	,006	,059	,585	,038	,170
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
людина_п рирода	Pearson Correlation	,327*	-,147	-,198	-,353*	1	-,353*	-,248	-,440**	,070	,393*
	Sig. (2- tailed)	,040	,366	,221	,026		,026	,123	,005	,666	,012
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
знакова_с истема	Pearson Correlation	-,186	,562**	-,403**	-,429**	-,353*	1	-,302	,690**	-,403**	-,338*
	Sig. (2- tailed)	,251	,000	,010	,006	,026		,059	,000	,010	,033
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
людина_л юдина	Pearson Correlation	-,438**	-,091	,600**	-,302	-,248	-,302	1	-,242	,011	,242
	Sig. (2- tailed)	,005	,578	,000	,059	,123	,059		,133	,946	,132
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Завищена _самооці нка	Pearson Correlation	,041	,538**	-,503**	-,089	-,440**	,690**	-,242	1	-,503**	-,567**
	Sig. (2- tailed)	,802	,000	,001	,585	,005	,000	,133		,001	,000
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Занижена _самооці нка	Pearson Correlation	-,137	-,332*	,498**	,330*	,070	-,403**	,011	-,503**	1	-,427**
	Sig. (2- tailed)	,398	,036	,001	,038	,666	,010	,946	,001		,006
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Адекватна _самооці нка	Pearson Correlation	,088	-,246	,051	-,221	,393*	-,338*	,242	-,567**	-,427**	1
	Sig. (2- tailed)	,588	,126	,756	,170	,012	,033	,132	,000	,006	
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Додаток Б.1

Statistics

	Спрямованість_на_себе	Спрямованість_на_задаччя	Спрямованість_на_взаємодію	художній_образ	людина_природа	знакова_система	людина_людина	Завищена_самооцінка	Занижена_самооцінка	Адекватна_самооцінка
N Valid	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	47,5000	22,5000	27,5000	30,0000	22,5000	30,0000	17,5000	40,0000	27,5000	32,5000
Std. Deviation	50,57363	42,29021	45,22026	46,40955	42,29021	46,40955	38,48076	49,61389	45,22026	47,43416
Minimum	,00	,00	,00	,00	,00	,00	,00	,00	,00	,00
Maximum	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00